

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Martina Štipáková

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Pohádky a morální vývoj dítěte

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. František Vízdal, CSc.**

**Vypracovala:
Martina Štipáková**

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Pohádky a morální vývoj dítěte zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 23. 4. 2010

.....
Martina Štípková

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Františku Vízdalovi, CSc. za metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat pedagogickým pracovníkům Mateřské školy v Bystřici nad Pernštejnem, že mi umožnili provedení výzkumu a pozorování na půdě jejich školy.

Martina Štipáková

OBSAH

Úvod	2
1. Předškolní věk	5
1.1 Předškolní věk	5
1.2 Poznávací procesy	5
1.3 Nápodoba, identifikace	9
1.4 Sebeuvědomění, sebehodnocení	10
1.5 Sebeřízení, systém motivů	11
1.6 Svědomí	13
1.7 Pohádka a předškolní dítě	13
2. Morálka	15
2.1 Morálka, morální vývoj	15
2.2 Determinanty morálního vývoje	15
2.3 Nutnost morálních pravidel	17
2.4 Kontrolní prostředky morálního jednání	18
2.5 Smysl pro spravedlnost	19
2.6 Mravní výchova a její metody	20
2.7 Jean Piaget, Lawrence Kohlberg	22
2.8 Morálka předškolního dítěte	25
3. Pohádka	27
3.1 Pohádky	27
3.2 Historie pohádky	29
3.3 Spory o pohádku	30
3.4 Poselství pohádek, výchovná hodnota	31
3.5 Zlo v pohádkách	33
3.6 Postavy v pohádkách	34
3.7 Proč se dítě ztotožní s dobrým hrdinou a ne se zlým?	35
3.8 Vyprávění pohádek, pohádky v televizi a mediální vliv	37
3.9 Pohádky v mateřské škole	39
4. Pohádky a děti	42
4.1 Praxe v mateřské škole	42
4.2 Analýza pohádek	43
4.2.1 Kladné a záporné postavy v pohádce, jejich oblíbenost u dětí	43
4.2.2 Vzorce morálního chování obsažené v pohádkách	51
Závěr	59
Resumé	60
Anotace	61
Seznam použité literatury	63

Úvod

Pohádka a pohádkové bytosti patří neodlučitelně k dětem. Zejména pak k dětem předškolního věku. Jsou pro ně přitažlivé svou tajemností, ale také nadsázkou, v níž hrdinové plní dané úkoly vždy s úspěchem. Dobro vítězí nad zlem. V pohádce je vše dokonalé, přehledné a konflikty, které se v ní odehrávají, jsou od dítěte a jeho reálného světa dostatečně a bezpečně vzdálené. Proto pohádka rozvíjí u dětí především fantazii a jeho volní vlastnosti, napomáhá i při rozvoji různých dovedností. Děti se díky pohádkám dostávají do světa fantazie, nacházejí v nich ponaučení, vyřešení určitého konfliktu, který vždy končí tak, jak je to správné. Děti se většinou ztotožňují s kladným hrdinou a ten „zlý“ je irituje. Děti podvědomě určí, kdo nebo co je v pohádce špatné a očekávají, že zlo bude potrestáno a pohádka skončí dobře.

Pohádky mají vliv na rozvoj morálních vlastností v oblasti interpersonální, a to při rozvoji schopností a dovedností, které jsou důležité pro navazování a rozvíjení vztahů dítěte ke druhým lidem, pro posilování prosociálního chování ve vztahu k druhému, pro rozvoj interaktivních a komunikativních dovedností, pro ochranu osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s jinými dětmi a dospělými. Vytvářejí povědomí o mezilidských a morálních hodnotách, přispívají k rozvoji základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dětí, rozvíjejí schopnost žít ve společenství ostatních lidí, přizpůsobit se, spolupracovat, spolupodílet se na určité činnosti, přináležet k tomuto společenství, vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství uznávané, dodržovat určitá pravidla a řídit se jimi.

Takto si nenásilně a nevědomky vštěpují základy morálky, principy a pravidla chování. Záleží pak na prostředí, ve kterém se děti pohybují, a které ovlivňuje jejich další vývoj – buď pozitivně nebo negativně.

Pohádky jsou pro dítě jedním ze zdrojů orientace v sociálním prostředí. Dopomáhají k socializaci jedince. Dítě prostřednictvím pohádek, jak bylo výše uvedeno, přejímá morální a jiné normy společnosti, získává sociální dovednosti, návyky, postoje, které jsou důležité pro styk s lidmi.

Každý člověk prochází během svého života vývojem. Rozvíjí se po mnoha stránkách. Jednou z nich je oblast morálního vývoje. Vývoj ovlivňuje několik faktorů. Jejich působením je formována osobnost jedince. Mezi faktory, které se na morálním vývoji podílejí, můžeme zařadit i pohádky. Během svého života se dítě dostává do různých sociálních interakcí. K přijetí do skupiny mu zajisté pomůže dodržování norem, které uznává společnost, do které se chce dítě začlenit. Některé tyto normy mohou zprostředkovat dítěti právě pohádky.

Během minulých let, ale i v současné době se vyskytly a vyskytují názory, které pohádku nehodnotí zrovna kladně. Často je upozorňováno na její neblahý vliv na chování dětí. Pohádka je odsuzována za kruté počínání postav, které se v pohádce objevuje. Je považována za jednu z příčin, které vedou ke zvýšení agresivního chování dětí. I přes všechny výtky, pohádka však zůstává mezi námi, a je nadále předávána dalším generacím.

Právě z těchto důvodů, tedy rozporných názorů týkajících se vlivu pohádek na vývoj dítěte, jsem se rozhodla ve své bakalářské práci, zamyslet se nad pohádkou jako socializačním prvkem, který mimo jiné ovlivňuje morální vývoj dítěte. Vzhledem k tomu, že pohádka je u dětí nejvíce oblíbená během předškolního období, zaměřuji se v této práci vlivem pohádky na děti předškolního věku.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaké vzorce morálního chování pohádky obsahují a zda se děti předškolního věku ztotožňují s kladnými nebo zápornými postavami v pohádkách. Tedy, které jednání pohádkových postav děti přitahuje.

Odbornou praxi jsem absolvovala v mateřské škole v Bystřici nad Pernštejnem, kde jsem měla možnost kontaktu s předškolními dětmi. Prostřednictvím rozhovorů s dětmi a paní učitelkou jsem získala cenné informace, které jsem využila při psaní této práce. Rozhovory s dětmi jsou tedy jednou z metod, které jsem ve své práci použila při zkoumání přitažlivosti postav v pohádkách. K nalezení morálních vzorců chování v pohádkách jsem využila analýzu pohádek.

V první části bakalářské práce se zabývám předškolním věkem dítěte. Jeho vývojem, schopnostmi, jakým způsobem dokáže pohádku pochopit. Dále následuje kapitola, která poukazuje na morální vývoj dítěte předškolního věku. Zde se zaměřuji na důležitost morálního jednání, faktory, kterými je morální jednání ovlivnitelné. Do další části práce spadá pojetí pohádky jako prvku ovlivňujícího morální vývoj předškolního dítěte. Poslední kapitola obsahuje výzkum, který se zabývá vlivem pohádek na děti. Zejména ovlivněním pohádkovou postavou a vzorci chování v pohádkách obsažených. Je nutné podotknout, že pohádek je spousta a proto není možné zachytit vliv všech existujících pohádek.

1. Předškolní věk

„Princezna v pohádce představuje dítěti vlastní duši.“

S. Richterová

1.1 Předškolní věk

Předškolní věk je jedním z mnoha vývojových období jedince. Předškolní věk je charakterizován vznikem nové sociální situace ve vývoji dítěte.

Předškolní věk - období od 3. do 6. roku. Konec předškolního věku však nemusí souviset pouze s fyzickým věkem dítěte, ale je určen sociálně – koncem předškolního věku je dítě schopné nastoupit do základní školy. Což může být někdy až v sedmém roce (Vágnerová, 2000).

V předškolním věku dochází k mnoha vývojovým změnám. Pro všestranný rozvoj dítěte je důležitá pestrost vnějších podnětů. Dítě se mění po stránce tělesné, pohybové, intelektové, citové i sociální. Začíná být samostatnější, než tomu bylo v období batolete. Předškolní dítě navazuje kontakty se svými vrstevníky. Ve skupině stejně starých dětí se utvářejí prosociální vlastnosti – souhra, spolupráce, soucit, společná zábava, přátelství (Matějček, 2005). Důležitým se stává osvojení základních norem chování, znalost obsahu rolí, umění komunikace.

1.2 Poznávací procesy

„Psychické procesy zajišťují adekvátnost vzájemného působení člověka a prostředí“ (Gillernová, Buriánek 2006, p. 60). Jejich úroveň závisí na zrání centrální nervové soustavy, získaných zkušenostech, vyspělosti prožívání, motivace a Jáství (Čačka, 2000).

Vnímání

Každé poznávání začíná vnímáním, tedy zachycením podnětů, které působí na naše smysly. V předškolním období dochází k velkému obohacování smyslové zkušenosti, rozvíjí se představivost, začíná se utvářet záměrné vnímání a smyslová paměť. Vzrůstá ostrost zraku, rozvíjí se fonemický sluch a sluch pro vysoké tóny. K těmto jevům

dochází na základě nových vjemových úkonů. Dítě zkoumá předměty a různé jevy, všímá si jejich mnohotvárnosti, vztahovosti. Vše je spojeno s obsahovou činností, která se spojuje se zkoumáním předmětů (Petrovskij a kol., 1977).

V předškolním věku má vnímání globální a neanalytický charakter. Dítě se orientuje převážně na to, co ho bezprostředně a subjektivně upoutá. Vnímání je tedy ovlivněno egocentričností a osobním prožitkem dítěte.

Během předškolního věku prochází vnímání určitým vývojem. Nejprve dítě vnímá předměty na obrázku nebo v živém sensorickém poli pouze jako předměty, nevidí vztahy mezi nimi. Později dokáže popsat některé vztahy mezi vnímanými předměty. U známých a často se opakujících jevů, jsou děti již schopny vnímat i logický sled událostí. Logický smysl události a jeho myšlenku, dítě v předškolním věku zatím ještě zcela nechápe. Schopnosti pochopit smysl celého výjevu je dítě schopno až v následujícím vývojovém období.

Zvláštní oblastí vnímání je estetické vnímání uměleckých děl (obrázků, pohádek, hudebních skladeb...). Správné vnímání obrázků je pěstováno při prohlížení si obrázků nebo například i sledováním televize (ve správné míře a kvalitě) s tím, že dospělý dítěti vysvětlí, co obrázek říká. Obrázky by měly být jednoduché, srozumitelné a „pěkné“.

Pozornost

Jde o „...psychický stav, který zajišťuje soustředěnost jedince po určitou dobu na jeden jev nebo na jednu činnost“ (Gillernová, Buriánek 2006, p. 67). Předškolní děti, díky slabým nervovým buňkám, zatím nejsou schopny udržet pozornost po dlouhou dobu bez přerušení této činnosti. K tomu, aby dítě vydrželo déle a záměrně udržet pozornost, můžeme využívat různých metod – konstruktivní hry, čtení pohádek, dítě samostatně plní jednoduché úkoly... Podněty, které dítě vnímá, musí být intenzivní. Obrázek v knížce musí mít jasné, živé barvy, musí být jednoduchý, pro dítě snadno rozpoznatelný. Rozvíjející se schopnost záměrného a dlouhodobého pozorování postupně odpoutává dítě od bezprostředního zacházení s předměty (Čačka, 2000).

Myšlení

Spolu s vývojem vnímání dochází k rozvoji myšlení dítěte. Během předškolního období vývoj myšlení probíhá několika stupni. Rozumové úkony jsou utvářeny na základě reálných úkonů s předměty. Postupně dítě přechází k vnitřním, zkráceným úkonům s reálně představovanými předměty. Na dalším stupni jsou reálné předměty nahrazovány představami a pojmy – úkony jsou uskutečňovány ve vnitřním plánu. Tvoří se názorně obrazné a logicky pojmové způsoby myšlení. Myšlení dítěte v předškolním věku funguje na základě obrazů, které odrážejí konkrétní předměty nebo jsou zobecněné. Dítě využívá obrazného myšlení k poznávání okolního světa (Petrovskij a kol., 1977). J. Piaget toto stadium nazývá předoperační.

Předškolní děti přistupují k realitě ovlivněny kognitivním egocentrismem, magičností, antropomorfismem (Čačka, 2000). Egocentrismem je rozuměn subjektivní pohled na svět a potřeba zkreslovat vjemy dle svých potřeb. Podobně je tomu i při magičnosti. Zde si dítě k vysvětlení událostí ve světě pomáhá fantazií – uzpůsobí si realitu svému chápání. Antropomorfismem rozumíme přiřazování lidských vlastností neživým věcem.

Dočasnou změnu stavu dítě chápe jako změnu trvalou. Změnu vnějších znaků děti často chápou jako změnu identity. Když se tatínek převleče za Mikuláše, už to není tatínek, ale Mikuláš. Ke konci předškolního věku jsou děti schopny tuto změnu rozpoznat (Vágnerová, 2000).

Myšlení se rozvíjí při různých druzích činnosti. Takovouto činností může být hra, produktivní činnosti, výuka, naslouchání pohádce... Použitím vhodných forem výuky děti předškolního věku ovládnou správné pojmy i způsoby logického myšlení, rozvíjejí se názorně obrazné formy myšlení.

Dítě odmítá náhodu, nedokáže si ji vysvětlit. Situace, u kterých nechápe jejich příčinu, mu kazí řád světa. Pokud dítě události neporozumí, nemá pro něj žádnou hodnotu. Takovouto nepochopenou informaci vypustí nebo si ji vysvětlí „po svém“. Často špatně.

K rozvoji „správného“ myšlení dítěte přispívá zejména dobrá rozumová úroveň výchovného prostředí. Vše v okolí dítěte by mělo být logicky správné.

Verbální schopnosti

Spolu s rozvojem poznávacích schopností se vyvíjí i jazyk. Řečové schopnosti se vyvíjejí zejména v interakci s rodiči, ostatními staršími lidmi, ale také s médii. Ve vývoji verbálních dovedností může pomoci i vyprávění pohádek. Děti se nasloucháním naučí nové výrazy, které později využijí ve svém slovním vyjadřování, rozšiřuje se slovní výbava dětí. Důležité je klást důraz na slušnou mluvu. I tímto se formuje morální chování.

V předškolním věku se objevuje egocentrická řeč – řeč pro sebe. Tato řeč se postupně mění v řeč vnitřní. Dítě si pomocí vnitřní řeči připomíná určité normy chování. Egocentrická řeč funguje jako prostředek myšlení (Vágnerová, 2000).

Paměť

Prostřednictvím paměti si jedinec zapamatuje, uchová a vybaví vnímané jevy. Záměrná paměť v předškolním věku není příliš spolehlivá. Děti tohoto věku si většinu znalostí zapamatují bezděčně. Dítě během chvíle zaujme několik předmětů, činností, svoji pozornost zaměřuje na spoustu věcí, a tím vstřebává velké množství informací. Zapamatuje si zejména to, co jej bezprostředně upoutá, co je pro něj něčím zajímavé, důležité, vzbudí v něm emoce. Spontánně a mechanicky si děti vtisknou do paměti spíše konkrétní a názorné jevy než „pouhá abstraktní slova“.

Dítě je však schopno, navzdory uvedenému, i záměrného pozorování a úmyslného zapamatování. K tomu, aby si dítě „něco“ zapamatovalo, využívá různých způsobů zapamatování. Například opakování.

Pohádky obsahují pro děti mnoho poutavých situací. Proto jsou vhodným výchovným prostředkem. Dítě si lépe zapamatuje určité normy, vzory, když jsou mu podány pro něj zajímavým způsobem. V pohádce také najdeme situace, které se několikrát opakují – například ve Zlatovlásce Jiřík několikrát po sobě pomohl zvířátkům, lidem. Tím si dítě lépe vštípí, jak důležitá je pomoc bližním a zvířátkům. Prostřednictvím pohádek je dětem předáváno mnoho zkušeností. Pohádky dětem naznačují žádoucí reakce, východiska, hodnoty. Dítě si touto formou upevňuje vzorce správného chování, učí se základním principům sociálních vztahů.

Fantazie, představivost

Je pro předškolní věk typická. „Představa je názorný obraz něčeho, co v daném okamžiku nepůsobí na naše smyslové orgány“ (Gillernová, Buriánek 2006, p. 61). Díky slůvku „jakoby“ si děti přetvářejí skutečnost k obrazu svému. Dopomáhá jim k lepšímu porozumění světa. Fantazie se projevuje i animismem, antropomorfismem, a arteficialismem (Vágnerová, 2000). Děti přisuzují neživým věcem vlastnosti, které mají bytosti živé.

Pomocí fantazie si chlapeček vykouzlí například z kamínku autíčko a může si hrát na závodníka, děvčátka si vytvoří z různých propriet kuchaňku a hrají si na kuchařky. Pomocí fantazie se dítě dostává do nových situací, nových rolí, učí se je zvládat. Fantazie podporuje tvořivost dětí.

Srozumitelného „fantazírování“ využívá i pohádka.

1.3 Nápodoba, identifikace

Mezi základní druhy lidských činností zahrnujeme hru, učení, práci a činnosti ve volném čase. Pro předškolní věk jsou typické zejména první dvě formy – hra, učení. Prostřednictvím uvedených činností dochází k rozvoji a utváření osobnosti, poznávání okolního světa, zvládání různých dovedností (Gillernová, Buriánek 2006). Jednou z forem učení je nápodoba.

Děti předškolního věku zatím nejsou schopny se ve složitějších situacích samy rozhodnout, jak se zachovat. Použijí tedy takové chování, které někde viděly – napodobí je. Děti napodobují mnoho věcí, jevů, které se dějí kolem nich. Napodobují chování rodičů, sourozenců, ale i pohádkových postav. Děti napodobují své okolí již od narození. Zejména v prvních letech života, kdy děti neumějí číst, jsou zdrojem informací pozorování a nápodoba.

Dítě se ztotožní s názory, hodnotami svých vzorů tak silně, že se stanou jeho vlastními normami. Hovoříme o identifikaci – „záměrné úsilí o převzetí způsobů chování a jednání modelu“ (Gillernová, Buriánek 2006, p. 71). Uvedeným způsobem si děti

vstoupí dobré, ale i špatné vzorce chování, názory... Na základě identifikace již dochází k autoregulaci.

V předškolním věku můžeme při napodobování chování dospělých nebo jiných postav spatřovat zájem napodobovat jednání stejného pohlaví – holčička napodobuje ženy a chlapeček napodobuje muže.

1.4 Sebeuvědomění, sebehodnocení

Rozvoj sebehodnocení a sebeuvědomění je jeden z hlavních jevů předškolního věku.

Osobnost se začíná utvářet ve věku mezi 2. a 3. rokem života dítěte. Tedy na začátku předškolního věku můžeme dítě již nazvat osobností. Dítě si začíná uvědomovat samo sebe – vzniká „jáství“, vědomí vlastní identity. „Já chci, to jsem já.“ Dítě chápe, že je součástí společnosti, stává se svébytnou osobností. Sebeuvědomění je důležité pro rozvoj empatie a sebeovládání.

Sebepojetí dítěte se utváří prostřednictvím kontaktu s dalšími osobami, jejich hodnocením dítěte při činnostech, jako jsou například hry, učení.

Dítě předškolního věku setrvává převážně v heteronomní fázi. Je závislé na pohledu ostatních osob. Hodnotí se na základě názoru rodičů, dospělých. O vnějších názorech neuvažuje, nezkoumá, jestli jsou správné, bere je tak, jak byly projeveny, vysloveny.

Děti v raném věku jednají dle toho, co dospělý žádá. Vlastní iniciativa dítěte se objevuje jen zřídka. Batole dělá to, co je mu příjemné a nevyžaduje velkou snahu. Při vykonání dobrého skutku, dítě zatím nechápe užitečnost tohoto jednání pro okolí. Smysl důležitosti určitého chování pochopí až v souvislosti s pochválením za to, co vykonalo. Na základě pochvaly nebo pokárání za jednání, dítě začíná rozlišovat mezi dobrým a špatným chováním. Nejdříve se naučí hodnotit chování druhých dětí, postupně hodnotí i samo sebe. Postupně se rozvíjí sebehodnocení.

Nevyzrálé sebepojetí se může projevovat majetnickými sklony, děti nechtějí půjčovat svoje hračky, vychloubají se (Vágnerová, 2000). K odbourání těchto návyků mohou pomoci i pohádky. Navádějí děti na správnou cestu. Děti zde vidí, jak důležité je podělit se, například nabídnout buchtu staré babičce. Také vychloubání v pohádkách nebývá podporováno. Oproti tomu, dobré chování je zde vždy odměněno.

1.5 Sebeřízení, systém motivů

Dítě tohoto věku zatím není schopno samostatnosti a je nutné ho navést, aby se vydalo správným směrem.

Příkazy rodičů (vychovatelů) jsou zaměřené na vnější stránky jevů „nelez na stůl“, „neušpiň se“, „nežaluj“. Takovéto normy v případě, že dítěti nevysvětlíme, proč se určité věci nedělají, nepřispívají k sebeřízení. V některých situacích však již můžeme spatřovat náznaky vědomého tlumení a záměrnosti projevů.

Se sebeřízením souvisí charakter osobnosti. Jde o souhrn vlastností, které zajišťují kontrolu a řízení jednání člověka podle společenských a morálních požadavků. Charakter je utvářen prostřednictvím vnějších vlivů a výchovy (Gillernová, Buriánek 2006).

Kohlberg nazývá jednání předškolního dítěte „premorální“. Za dobré jednání považuje dítě takové jednání, které bylo odměněno a špatné jednání je takové, za které bylo pokáráno. Objevuje se zde tedy úskalí - v případě, kdy by bylo dítě za špatné chování pochváleno, bude tak konat i nadále v domnění, že koná správně. Obava z trestu a touha po odměně jsou prozatím částečným východiskem seberegulace, stále však nejde o zvnitřněné sebeřízení.

Vedle řízení chování dětí prostřednictvím odměny a trestu můžeme využívat imaginativních aktivit (pohádek, filmů..). Není totiž vždy nutné, aby bylo odměněno či potrestáno samo dítě. Někdy stačí, když dítě pozoruje, jak je za chování odměněno nebo potrestán někdo jiný (např. pohádková postava). Tím je posilováno chování dítěte. Tato přirozená a nenásilná cesta je dětskému způsobu vnímání bližší. Informace

podávané prostřednictvím například pohádky, jsou v tomto věku účinnější než vysvětlování rodičů, proč se tak či onak nechovat. Vznikají tak podvědomá východiska budoucího „mravního vědomí“ (Čačka, 2000). Dítě si osvojuje některé obecně platné zásady mezilidských vztahů.

Každé chování jedince je motivováno. Jak se bude dítě chovat, ovlivňuje jeho hierarchický systém motivů, který dítě podněcuje, podporuje, aktivizuje nebo naopak usměrňuje. Základní a stále pohnutky se postupně stávají těmi důležitými, vyhrávají nad pohnutkami situačními. Děti mladšího předškolního věku ještě podléhají subjektivnímu přání, které je pro ně nejpřitažlivější. Starší děti již dávají přednost vykonání potřebného skutku (byť by byl obtížnější). Nenechají se již tolik zlákat přitažlivějším cílem. Spatřujeme počátky sebeřízení. To však neznamená, že by slibnějšímu cíli nikdy nepodlehly. Toho někdy nejsou schopni ani dospělí. Stále více se objevuje motiv společenského obsahu.

Během předškolního věku se typy motivů rozšiřují. Stále více se objevuje motiv společenského obsahu. Záleží na konkrétních podmínkách výchovy, který motiv zvítězí. Zde opět mohou vypomoci pohádky, které dětem názorně předvádějí, jaké chování je to správné a které je špatné.

Důležitým motivem bývá potřeba nezávislosti, dítě chce být soběstačné. Děti si přejí všechno dělat samy. Stále však potřebují pociťovat pochvalu při úspěšném jednání. Touhu po samostatnosti jsem zpozorovala i při rozhovoru s dětmi o pohádkách. Některé děti odpovídaly, že se jim líbí například pohádky o pejskovi a kočičce, protože pejsek s kočičkou dokáží dělat všechno bez maminky.

V předškolním věku se děti již začínají chovat i na základě osvojených mravních norem. Snaží se chovat tak, jak si myslí, že je to správně. V souvislosti s vývojem hierarchie motivů se dítě při zvažování typu chování vnitřně dohaduje, který motiv je pro něj důležitější, který má větší váhu a na základě kterého se chce zachovat v dané situaci.

1.6 Svědomí

V předškolním věku můžeme spatřit první náznaky svědomí. Jde o zárodek vnitřního přesvědčení dítěte - „takhle se to dělat nesmí“. Svědomí je vnitřní kontrolou, to znamená, že funguje, i když „můj čin nikdo neviděl“. Samo dítě se za špatný čin stydí, trpí výčitkami svědomí. Ví, že by se tímto způsobem chovat nemělo. Přichází období obliby pravidel.

„Dětské svědomí je realistické a „zákonické“...“ (Říčan, 1990, p. 145). Děti předškolního věku hodnotí projevy chování velmi povrchně. Zaměřují se na vnější projevy chování a jeho důsledky (Petrovskij a kol., 1977). Čím je škoda způsobená špatným jednáním více vidět, dosahuje většího množství, tím více toto jednání dítě odsuzuje, považuje ho za špatnější. Dítě zatím nerozpoznává a nehodnotí podle toho, proč způsobená škoda vznikla. Jestliže by bratr rozbil neúmyslně 10 talířků, byl by předškolním dítětem považován za většího „ničitele“ než kdyby rozbil jeden talířek úmyslně.

Normou předškolního dítěte je pohádka – „a zkuste to, představit si princeznu se zlatou hvězdou na čele při drobné, trapné, ale nutné společenské lži!“ (Říčan, 1990, p. 145).

1.7 Pohádka a předškolní dítě

Předškolní věk je často nazýván věkem pohádky. Obliba pohádky v předškolním věku vrcholí. V pozdějších letech už se děti začínají stavět k pohádce jako smyšlence. Již vědí, že děj pohádky není pravdivý. Jak jsem se dozvěděla z úst osmiletého dítěte „to je udělaný počítačem“.

Pohádka dítě předškolního věku upoutá zejména svojí neurčitostí, záhadným umístováním a tajemností (Říčan, 1990). Pohádka je kouzelná. Pohádky k dítěti promlouvají jednoduchým jazykem. Postavy jsou zde vybarveny jako zcela dobré nebo zcela špatné, je zde zobrazena polarizace dobra a zla. To pomáhá dítěti najít řád, v pro něj, zatím nesrozumitelném světě. Reálný svět kolem dítěte je pro něj stejně neuvěřitelný jako děj pohádky.

Prostřednictvím pohádek, kde vždy vítězí dobro nad zlem, se dítě učí základním vzorcům správného chování.

Při vyprávění a naslouchání pohádce se mezi vypravěčem a dítětem vytváří citové pouto. Děti se učí, protože mají rády své rodiče, vychovatele, učitele. Při kladném citovém vztahu si lépe osvojují návyky, které jsou pro ně i okolí prospěšné.

2. Morálka

*Dnešní děti milují přepych; jsou nevychované; pohrdají autoritami; neváží si starších...
Ve svém domě nejsou služebníky, ale tyrany... Odporují rodičům... a tyranizují své
učitele.*

Sokrates, 390 př. Kr.

2.1 Morálka, morální vývoj

Morálka - souhrn společenských požadavků na chování lidí ve formě mravních názorů, citů, principů, tradic, zvyklostí, mravů a obyčejů lidí.

Již slovo vývoj (ve slovním spojení morální vývoj) naznačuje, že jde o proces, kde dochází k určitým kvalitativním a kvantitativním změnám. V oblasti morálního vývoje nám jde o to, dosáhnout vyššího vývojového stupně – tedy zejména dosáhnout jednání, které by bylo v zájmu celé společnosti, bylo by v souladu s normami, které uznává společnost i sám jedinec.

Každý rodič si zajisté přeje, aby z jeho dětí vyrostli dobří lidé. To, co je považováno za morální se mění stejně tak, jak se mění společnost. Na některé otázky „morality“, bychom zajisté našli různé odpovědi. Jedna společnost by je uznala za přijatelné, druhá by s nimi nesouhlasila (například otázky potratu, prostituce ano, či ne). Základní představy o morálce, které by měla uznávat každá společnost, však zůstávají stejné. Všichni bychom se zajisté shodli na tom, že naše děti i každý člověk by měl být hodný, čestný, měl by být spravedlivý, pomáhat druhým, respektovat pravidla, zdravit, poděkovat, nelhat a našli bychom mnoho dalších základních morálních hodnot.

2.2 Determinanty morálního vývoje

Vývoj jedince je po celý život ovlivněn současně vnitřními a vnějšími podmínkami. Musíme brát v úvahu, že každý z nás dostal do „víňku“ jinou „výbavu“ a na každého působí jiné vnější podmínky. Každý z nás je tedy jedinečný – je osobností.

„V těchto složitých souvislostech vznikají a projevují se nejrozmanitější vlastnosti člověka, včetně jeho vlastností morálních. I ty jsou různé v souvislosti s vnitřní strukturou osobnosti a s bohatstvím společenských souvislostí, ve kterých žije a jedná. Přitom dialektika oné vnitřní struktury a vnějších souvislostí je taková, že vnitřní struktura je těmi vnějšími souvislostmi v podstatě určována. Zároveň ovšem platí, že ony vnější souvislosti jsou výsledkem společenské činnosti individuí. Lidé jsou tedy v průběhu svých dějin činiteli, kteří jsou v rámci objektivních zákonitostí sebedeterminujícími faktory.

Z této složité vnitřní struktury lidské bytosti a z vnějších souvislostí, ve kterých tato bytost žije a jedná, vyplývají pak morálně pozitivní a morálně negativní vlastnosti člověka“ (Světlý, 1985, p. 88).

Určitý základ osobnosti dítě získá již při početí, prostřednictvím dědičnosti, genů. Genetická výbava se nazývá genotyp. V průběhu života člověka se genotyp nemění a dojde-li k tomu, tak jediné v negativním smyslu (Vágnerová, 2000). Každé dítě má jinou dráždivost nervového systému, jinou potřebu potravy, potřebu spánku, tělesné aktivity...

Mezi další vrozené vlastnosti můžeme zařadit různá poškození, vzniklá již před narozením dítěte. Patří sem různá drobná mozková poškození, jejichž následky se mohou projevovat po celý následující život dítěte. Vrozené dispozice jsou nadále utvářeny a rozvíjeny prostřednictvím vnějších vlivů, zejména výchovou a učením, které je mohou utlumovat, povzbuzovat nebo stavět.

Dítě se narodí do určité společnosti, která ovlivňuje svým působením jeho vývoj. Nejdříve na dítě působí rodina, později vrstevníci, další sociální skupiny, mediální vlivy, také zmiňovaná pohádka. Jde o kulturní a sociální činitele.

Prostředí, do kterého se dítě narodí, má různou podobu, kvalitu. Nedostatek smyslových a citových podnětů, jednostranných nebo nekvalitních podnětů z prostředí může negativně ovlivnit celý následující vývoj dítěte. Dítě se tomuto světu přizpůsobuje nebo si naopak přizpůsobuje svět, aby v něm mohlo existovat.

„Čím je člověk mladší, tím subjektivněji oceňuje okolnosti na základě přímé bezprostřední zkušenosti. Dítěti umožní zkušenost s novými pozitivními sociálními interakcemi vznik a plný rozvoj nových pozitivních cílů a postojů“ (Dreikurs-Ferguson, 1993, p. 12).

Dítě, prostřednictvím zkušeností se světem, získává poznatky, jaký svět kolem něj je, jak se v něm všichni chovají a jak by se tedy mělo chovat i ono samo. I když jsou tyto závěry odvozeny ze subjektivního pohledu dítěte, jedná se o závěry založené na skutečných životních událostech. Čím dříve se dítě setkává s kladnými morálními postoji, tím je větší pravděpodobnost, že i ono samo je bude uznávat za dobré a bude se chtít chovat v souladu s nimi.

V průběhu života se dítě setkává s více a více lidmi, ať už jde o rodiče, sourozence, tety, vrstevníky... Získává sociální kontakty, stává se členem skupiny, socializuje se. Uvědomuje si, že někam patří, má svoji hodnotu, zodpovědnost, užitečnost. „Dítě rozvíjí pocit své vlastní identity v rámci života skupiny“ (Dreikurs-Ferguson, 1993, p. 12). Čím více cítí, že je důležitou součástí skupiny, že jej má někdo rád, tím větší má úctu k ostatním a chce se k nim i pěkně chovat. Zajisté se někdy objeví konflikt s ostatními, nebo stav zoufalství. Takovýto člověk si však bude na základně získaných zkušeností umět poradit správným způsobem, bez porušení pozitivních vztahů s okolím.

2.3 Nutnost morálních pravidel

Podoba morálky, její obsah se měnil během dob rodové společnosti, otrokářské, feudální až do současnosti. Každá doba uznávala jinou morálku. Vznikaly obyčeje, zvyky, mravy, kterými se měla společnost řídit.

Od svého narození, po celý následující život se rozhodujeme, jak se zachováme, co uděláme, jakým způsobem to provedeme. Každé rozhodnutí je naší svobodnou volbou (i když z prvopočátku nás usměřňují rodiče). Během života nám jsou vštěpovány hodnoty, jež přijímáme nebo odmítáme. Vše na základě svobodného rozhodnutí. Naše svoboda však není neomezená. Omezuje nás okolní svět (Coreth, 1994).

Dle Nečasové „...člověk je nositelem svobodné vůle a sám rozhoduje, jak bude jednat. Jeho volba se stává morální až tehdy, když se rozhoduje s ohledem na jiné lidi“ (Nečasová, 2000, p. 41).

Od počátku žijeme ve společnosti druhých lidí, kteří jsou stejně jako my svobodnými. Svoji svobodu musíme uskutečňovat v souladu se svobodou druhých. Aby byl tento systém funkční, musíme dodržovat jistý řád – morální pravidla.

Jinak řečeno, každý z nás žije v „jiném světě“. Na svět si přinášíme určité tělesné, duševní vlohy, od narození je člověk utvářen svým okolím, výchovou, prostředím, ve kterém žije, politickými, kulturními poměry. Jednotlivec je tedy stále formován jak zvenku, tak zevnitř. Každý však jiným způsobem. Předem jsou nám určeny možnosti volby, chtění, jednání, jsou dány jejich hranice, které nemůžeme překročit. Při překročení těchto hranic bychom jednali nemorálně.

Co je mravní hodnotou, mravním jednáním, mravní normou je známo každému, ať se nachází v kterémkoliv státě, v jakékoliv době či kultuře. Samozřejmě existují dějinně, sociologicky a kulturně podmíněné nemalé rozdíly v tom, které konkrétní skutky se hodnotí jako dobré či zlé, které se oslavují jako hrdinské činy a které se odsuzují jako hanebné činy (Coreth, 1994). O tom, že existují protipóly zlo a dobro, právo a bezpráví, rozdíl mezi tím, co se dělat má a co se dělat nemá, tedy základní morální normy, tak o tom ví zajisté každý z nás. Od útlého věku jsme k tomu vedeni v rámci společnosti, do které jsme se narodili. A jedním z těchto formativních vlivů je právě i pohádka.

2.4 Kontrolní prostředky morálního jednání

Morálka na rozdíl od práva nemá možnost využívat mocenské záruky, nemá takových sankcí jako právo. Jestliže by bylo morální jednání vymahatelné trestními sankcemi, nešlo by již o mravní příkaz, ale šlo by o příkaz právní. Morálka má však k dispozici jiné prostředky než soud. Jde o mínění veřejnosti a svědomí.

Mínění veřejnosti

Jedinec jedná v souladu s morálkou, kterou uznává společnost. Nebo by aspoň takto jednat měl, chce-li jednat morálně. Individuu by nemělo být lhostejné, jak bude okolí jeho jednání hodnotit. Člověk chce svým chováním imponovat jednotlivci nebo určité skupině lidí. Malé dítě se chová pěkně, aby udělalo rodičům radost, aby bylo pochváleno. Důležité je, aby i rodiče uznávali správné morální hodnoty, ke kterým pak povedou i své děti.

Svědomy

Svědomy je vnitřní kontrolou. Jedinec jedná správně proto, aby byl sám se sebou spokojen. Člověk se za špatné chování stydí sám před sebou. Jde o prožívání vlastního vztahu k normám společenského chování a k normám mravnosti, které jsme pro sebe přijali za závazné.

2.5 Smysl pro spravedlnost

Malé děti mají cit pro to, jaké jednání je morální a jaké je nemorální. Často je však tato diferenciacie založena na jejich subjektivním pohledu. Morální je to, co za morální považují ony. Úkolem rodičů a ostatních dospělých, kteří se kolem dítěte pohybují, je vést dítě k opravdovému morálnímu jednání. Tedy jednání, které je vhodné ne jenom pro dítě, ale které je prospěšné i pro ostatní.

Již malé děti se při hře učí, jaké chování je morální. Půjčují si hračky, pomáhají si, dělí se o bonbóny, každé z nich se dožaduje svých práv. Postupem času jim dojde, že základní podmínkou přijetí do kolektivu ostatních dětí je chovat se spravedlivě, umět se podělit, dohodnout se, vzájemně se respektovat.

Nejprve se malé dítě učí respektovat dospělého. Později, při hře s vrstevníky, přichází na to, že pravidla je nutné dodržovat nejenom doma, ale i všude jinde, mezi kamarády.

V předškolním věku je dítě značně egocentrické. Jedná podle toho, jak chce ono samo. Postupem času se okruh lidí rozšíří na velmi blízké osoby v okolí, které má dítě rádo. Později přizpůsobuje svoje chování i dalším osobám v okolí.

2.6 Mravní výchova a její metody

Každé dítě bude muset jednou vykročit samo do života. Bude se dostávat do různých situací, které bude muset řešit. Jakým způsobem se s životem „popere“, bude z velké části záviset na jeho předchozí výchově.

Prostřednictvím výchovy jsou v dítěti pěstovány normy slušného a neslušného chování, cit pro spravedlnost a nespravedlnost... Výchovou se budují trvalejší postoje k určitým zásadám, ideálům, mravním normám.

Metody mravní výchovy

Mravní výchova prolíná celým výchovným procesem. Jde o takovou záměrnou činnost, která vede k vytvoření kladných mravních stránek osobnosti a k eliminaci špatných.

Cílem mravní výchovy je autonomní, vnitřně integrovaná, svobodná, zodpovědná osobnost, která uvědoměle mravně jedná na základě svého vnitřního přesvědčení a v souladu se společensky přijatými mravními normami. Mravní výchova působí na celou osobnost jedince, tedy na složku rozumovou, emotivní i vegetativní. K dosažení žádoucích cílů mravní výchovy využíváme různých metod, postupů. Metody rozdělujeme na přímé a nepřímé. Přímé jsou takové, kterými působí vychovatel na dítě (vychovávaného) záměrně, přímo. Nepřímé metody působí bezděčně.

Příklady metod mravní výchovy:

Metoda požadavku – tato metoda je využívána zejména v raném dětství a mladším školním věku. Jde o metodu slovní. Dítě se z požadavku dovídá, co smí a nesmí. Zatím není nutné, aby požadavek hlouběji pochopilo. Dítě by mělo udělat to, co se mu řekne, oč je požádáno. Požadavek by měl být vnímán jako povinnost. Postupně by měl vychovatel požadavek doplňovat vysvětlením, poučením. Požadavky mohou mít formu kladnou (pokyn, příkaz) i zápornou (zákaz).

Metoda vysvětlování – na rozdíl od metody požadavku, zde se již snažíme o hlubší pochopení smyslu norem a pravidel. Chceme dosáhnout toho, aby dítě vědělo, proč je dané jednání morální či nemorální, tedy dobré či špatné. Můžeme využít i příběhů

(například zmiňovaných pohádek), ve kterých nejdříve vychovatel pojmenovává a vysvětluje jak „vypadá“ dobré a zlé jednání, následně se o toto snaží děti. Vedeme společnou diskuzi o protipólech dobra a zla.

Metoda přesvědčování – tato metoda působí zejména na emotivní stránku dítěte, vyvolává citové prožitky. Snažíme se, aby si dítě samo uvědomovalo, že správné jednání je dobré a zlé jednání je špatné. Metoda by měla vést ke zvnitřnění normy. Můžeme využít výrazových prostředků jako je zabarvení hlasu, dynamika řeči, mimika, gestikulace.

Metoda příkladu – zde využíváme názorných vzorů chování, modelů. Vychovatel může využívat jak kladných (hodné následování), tak i záporných (odstrašující) příkladů. Dítě se snaží chování modelu napodobovat. Mladší děti si vzory svého jednání vybírají zejména na základě citové vazby, trávením většiny času s tímto modelem. Může jít o rodiče, učitelku mateřské školy, ale i pohádkového hrdinu, sportovce...

Metoda režimu – dítě vedeme k pravidelnosti, tím budujeme disciplínu, smysl pro pravidelnost.

Metoda cvičení – postupným opakováním činností dosahujeme jejich zautomatizování. Dítě poté nepřemýšlí, jak se má zachovat, ale v dané situaci jedná automaticky. V mravní sféře jde zejména o návyky a zvyky (zdravení, umět poprosit, poděkovat, mluvit pravdu, být pořádný, pečlivý, neskákat do řeči...). Cvičení by mělo být časté, ale nemělo by dítě „unavovat“. Snažíme se o zpestření činností, využíváme různých prvků hry, cvičení děláme zábavné, tím posílíme účinek této metody. Pohádka je v období předškolního věku dosti zajímavou, poutavou formou.

Metoda odměny a trestu – odměna motivuje k dalšímu jednání, trest poukazuje na nežádoucí chování. Je pravidlem, že trest by měl být využíván pouze v krajních případech. Někdy však dojde k situaci, kdy by nesprávné chování mohlo vést například k ublížení na zdraví, zde je nutné zasáhnout a použít trestu.

Výše jmenované metody zahrnujeme mezi metody přímé. Jde tedy o metody, kdy na dítě působí vychovatel přímo svým jednáním a dítě je spíše pasivním objektem tohoto vlivu. Dítě tedy plní požadavky vychovatele.

V současné době je stále ve větší míře využíváno metod nepřímých. Předpokládá se, že jejich použití zaručuje dlouhodobější a trvalejší ovlivnění charakteru, tedy i jednání dětí. Tyto metody působí spontánně nebo je můžeme záměrně navodit (blíží se přímým metodám).

Podíváme-li se podrobněji na obsah pohádky i zde bychom zajisté některé metody mravní výchovy objevili. I v pohádce jsou na hrdiny kladeny požadavky, co mají či nemají činit. Karkulce je vysvětleno, proč se má či nemá chovat daným způsobem a následně, neuposlechne-li hrdina rady, jak se zachovat, či naopak nechovat, zajisté spatří k čemu jednání vedlo (Karkulka byla sežrána vlkem), pohádka také poukazuje na to, že dobré chování je odměněno, zlé je potrestáno – což je i hlavním poselstvím pohádky. Pohádkových hrdinů využijeme i při metodě příkladu – děti mají své oblíbené pohádkové hrdiny, které rády napodobují. Čtením pohádek v určitou hodinu (například večer před spaním) vedeme dítě k pravidelnosti, tak jak tomu činí metoda režimu.

2.7 Jean Piaget, Lawrence Kohlberg

Morálním vývojem se mimo jiné zabývali Jean Piaget a Lawrence Kohlberg. Označili jednotlivá stadia, kterými dítě během morálního vývoje prochází. Poukazovali na souvislost mezi morálním a kognitivním vývojem.

Jean Piaget

Piaget je zejména známý pro svoji teorii kognitivního vývoje. Méně známější, ale ne méně významnou je Piagetova koncepce morálního vývoje. Piaget je považován za zakladatele psychologie morálky.

Piaget se neztotožňoval s názorem, že morální normy se přenášejí z generace na generaci, tak jak předpokládali představitelé behaviorismu i psychoanalýzy. Morálku Piaget chápal jako systém pravidel. Aby jednotlivec porozuměl morálce, je nutné,

aby chápal pravidla (Dvořáková, 2007). Záleželo tedy na jeho stupni kognitivní vyspělosti.

Hra kuličky – vývoj vztahu dítěte k pravidlům

Piaget sledoval děti při hraní kuliček. Věřil, že morálka dětí je spjata s mírou respektu, který si dítě k pravidlům (v tomto případě pravidlům hry) utváří. Pokládal dětem otázky, kterými zjišťoval, jak děti pravidlům rozumějí a jak je dodržují. Na základě tohoto výzkumu formuloval čtyři stadia chápání pravidel.

Nejmladší děti (přibližně do dvou let) nepřikládají pravidlům žádnou roli. Hra kuličky je pro ně pouze pohybovou aktivitou. Děti „cvrnkají“ kuličky podle svého přání a takovým způsobem, jakým jsou schopny. Ve věku dvou až šesti let, dítě pozoruje starší kamarády, když hrají hru a snaží se napodobit jejich činnost. Dítě v tomto věku má již povědomí o jakési regulaci hry, ale zatím není schopné chápat hru jako sociální aktivitu. Dítě si hraje buďto samo a nebo si hraje spolu s kamarády, ale „po svém“. Toto stadium Piaget označuje za egocentrické. Třetí stadium spadá přibližně do období sedmého až osmého roku dítěte. Každé dítě se snaží vyhrát, všechny se navzájem kontrolují a snaží sjednotit pravidla. Pojetí pravidel je však stále spíše nepřesné. Toto stadium je označeno za stadium počáteční kooperace. Poslední období – kodifikování pravidel – nastává mezi jedenáctým a dvanáctým rokem. Pravidla hry si uvědomují všechny děti, které se účastní hry.

Na základě tohoto výzkumu Piaget označil dva způsoby chápání morálky. Jde o heteronomní morálku (přibližně mezi pátým a jedenáctým rokem) a autonomní morálku (do dvanácti let). Piaget poukazuje na to, že morální usuzování dítěte není podobné morálnímu usuzování dospělého.

V období heteronomní morálky – „...je jednání posuzováno na základě objektivní odpovědnosti. Pro toto období je typický morální realismus, kdy je jednání posuzováno pouze na základě shody s pravidlem, a to bez ohledu na to, co pravidlo přikazuje. Pravidla jsou v tomto období chápána doslovně, lpí se na literě pravidla. Dítě se více zajímá o důsledky než o záměr jednání. Nesprávné jednání je posuzováno dle vnějších znaků, podle důsledků jednání. Tresty jsou obecně chápány jako správné a automatické následky přestupku a jsou záležitostí rozhodnutí autority“ (Dvořáková, 2007, p. 10).

V **období autonomní morálky** – „...je jednání posuzováno na základě subjektivní odpovědnosti, která je produktem kooperace, vzájemného porozumění a rovného práva. Prostřednictvím transformovaného chápání vztahů k vrstevníkům a s postupným rozvojem formálního myšlení přesouvá dítě pozornost z důsledků jednání na záměr, intenci jednajících osoby. Pravidla již nejsou chápána jako neměnné požadavky přicházející zvenčí, ale jako produkty vzájemné dohody a jsou otevřena diskuzi či demokratickému vyjednávání. Jednání je hodnoceno nejen s ohledem na důsledek, ale zejména na základě původního záměru jednajících osoby“ (Dvořáková, 2007, p. 10, 11).

Dítě předškolního věku se nachází dle Piageta v heteronomní fázi morálního vývoje. To znamená, že uznává ta pravidla, která jsou určena dospělými, autoritou. Zatím o nich samo neuvažuje, nevytváří si na ně vlastní názor, bere je jako ta jediná správná a řídí se jimi. Výsledné chování dítěte je tedy závislé na chování a názorech dospělých, nebo vzorů, které dítě uznává. Mezi vzory můžeme zařadit i pohádkové hrdiny, ke kterým dítě vzhlíží a chce se jim podobat.

Lawrence Kohlberg

Dalším významným psychologem, zabývajícím se morálkou a jejím vývojem je Lawrence Kohlberg. Tento americký psycholog označil tři úrovně morálního vývoje. Jde o **prekonvenční, konvenční a postkonvenční úroveň**. Tyto jednotlivé úrovně se dále člení na stadia. Východiskem této teorie byla Piagetova teorie kognitivního vývoje.

Do **prekonvenční úrovně** spadá většina dětí do devíti let, někteří adolescenti, adolescentní i dospělí delikventi. Tato úroveň se dále člení na 1. a 2. stadium. Na této úrovni jedinec nerozumí a nepodporuje normy, které jsou přijímány společností. Dítě dodržuje pravidla, určená dospělými z toho důvodu, aby získalo odměnu nebo se vyhnulo trestu. Toto období je značně egocentrické.

Konvenční úroveň dosahuje většina adolescentů a dospělých. Osoby uznávají morálku společnosti. Dětem záleží na uznání jiných osob. Nejde jim jen o vlastní blaho, tak jak tomu bylo v předchozím stadiu. Rozhodují se, co udělají v závislosti na tom, co by si o tom myslela maminka, tatínek, bratr...

Postkonvenční úroveň je úroveň, které dosahuje menšina dospělých většinou až po 20. až 25. roku. Osoby své jednání přizpůsobují zájmům společnosti. Spravedlnost a dobro se stávají otázkou osobních hodnot a názorů.

Kohlberg tvrdí, že každý jedinec musí nejdříve projít stadiem prekonvenční morálky, následně se dostává do stadia konvenční morálky a posledním stadiem je postkonvenční morálka. Nelze tedy některé stadium přeskočit ani se vrátit zpět. Na základě toho, v jakém stadiu se člověk nachází, také o morálním problému uvažuje. Kohlberg při svém výzkumu došel k tomu, že nelze s přesností určit, ve kterém věku dítě dosahuje jednotlivých stadií. Tento vývoj je individuální. Například, poslední postkonvenční úroveň nemusí dosáhnout všechny osoby a setrvávají ve fázi konvenční. Dalo by se říci, že dítě předškolního věku se nachází ve stadiu prekonvenční morálky.

2.8 Morálka předškolního dítěte

Jak bylo již v předchozích kapitolách uvedeno, morální uvažování dítěte je závislé na vnitřních, vnějších podmínkách a na zkušenostech dítěte. Předškolní dítě se nachází v heteronomní fázi morálního vývoje. To znamená, že jeho chování je regulováno z vnějšku, zejména uznávanou autoritou. Normy určované autoritou dítě pokládá za ty jediné správné, neuvažuje o jejich nesprávnosti, neutváří si na tato pravidla vlastní názor. Důležitost norem je v tomto období pro dítě klíčová. Jedná-li dítě podle uznávané normy, je odměněno a tím si potvrzuje, že jeho osoba má pro okolí hodnotu, někdo jej má rád, někam patří. Jestliže tyto normy žádoucího chování neexistují, nejsou vymezeny, nikdo v okolí v nich dítě nepodporuje, přestávají být významné i pro dítě. Dítě necítí povinnost chovat se morálně.

Ke konci předškolního věku se dítě dostává do fáze autonomní morálky. Vnější regulace se postupně mění na vnitřní. Toto období je charakteristické zvnitřněním určitých norem, dítě se s nimi ztotožňuje, dokonce pociťuje vinu při nedodržení uznávané normy. Dostavení se pocitu viny signalizuje, že dítě začíná akceptovat jisté hranice za platné v každé situaci a v případě, že hranice povoleného překročí, pociťuje toto jednání jako nepříjemné. Již nezáleží na tom, jestli ho při špatném jednání někdo viděl. Začíná se vyvíjet svědomí.

Nejdůležitější socializační skupinou pro dítě předškolního věku je rodina. Zde získává poznatky, jak se chovat a proč se tak chovat.

Dítě postupně poznává, že pro začlenění se do skupiny například vrstevníků je nutné respektovat jistá pravidla. Když někomu vezmu hračku, dostanu ránu.

Koncem předškolního věku můžeme zpozorovat počátky prosociálního chování. Dítě se alespoň omezeně, dokáže vcítit do osoby druhého. Prosociální chování je zčásti naučené. Dítě napodobuje model prosociálního chování. Chovají-li se k sobě členové rodiny pěkně (ale například i postavy v pohádce), bude se i dítě chovat pěkně k ostatním dětem v mateřské škole, k učitelce, ostatním lidem.

„Rozvoj prosociálního chování je spojen s kontrolou a ovládním agresivních tendencí“ (Vágnerová, 2000, p. 124). Také agresivní chování může být „odkoukáno“. Dítě se s prvky agresivity setkává v okolním světě. Také klasické pohádky obsahují projevy agresivních činů. Tyto činy jsou však vždy potrestány a dobro vítězí. A zde dítě vidí, že zlé, agresivní chování není dobré a bude za něj potrestáno.

3. Pohádka

3.1 Pohádky

Pohádky existují již několik století. Některé z nich jsou, dalo by se říci, „nesmrtelné“. Jsou natolik oblíbeny, že jsou tu s námi stále. Předávají se z generace na generaci, ať už formou vyprávění, čtení, divadelních představení nebo v současné době sledování pohádky prostřednictvím TV, nebo počítače. Pohádky dítě baví, vzbuzují v něm zvědavost, podněcují představivost, pomáhají rozvíjet rozumové schopnosti, vyjasňovat pocity dítěte a zároveň nabízejí řešení některých problémů, vyřešení určitého konfliktu, přinášejí ponaučení.

Pohádka je prozaickým žánrem, původně žánrem lidové slovesnosti se smyšleným dějem a takovým hlavním hrdinou, který zpravidla představuje dobro, poctivost, moudrost, další kladné či krásné lidské vlastnosti a ideály po jejichž naplnění člověk odedávna toužil. Hrdina pohádky prochází zkouškami, zdolává překážky, které překoná a úkoly splní. Vítězí nad zlem, ošklivostí, mravní nedostatečností, nad smrtí. Nakonec jej čeká odměna. Pro styl pohádek jsou příznačné ustálené formule vstupní jako například „Bylo nebylo...“, „Za starých časů...“, ale i formule závěrečné „...a jestli nezemřeli, žijí tam dodnes“... Dále se zde objevuje přirovnání, opakování obdobných situací, kouzelné postavy zastupující zlo i dobro apod.

V novelistických pohádkách se odehrávají situace, které mají blízko ke skutečnému životu. Jejich hrdinové musejí spoléhat zpravidla jen na své vlastní schopnosti, obratnost a důvtip.

U pohádek umělých, moderních děj většinou probíhá v nedávné minulosti nebo v bezprostřední současnosti. Umělé pohádky se nevážou fantastikou kouzelných lidových pohádek, vytvářejí svou vlastní, vycházející ze způsobu života člověka současnosti (Zeman, 1991).

Rozdílnost mezi klasickou a moderní pohádkou činí zejména doba, ve které pohádky vznikly. Pohádky klasické vznikaly za dob středověku, zatímco pohádky moderní

vznikaly v době o něco bližší době současné a vznikají stále. Od toho se také odvíjí děj pohádek. Je typický pro období, ve kterém pohádka vznikala. Pohádky, dalo by se říci, zobrazují dění ve světě.

Klasické pohádky jsou taková vyprávění, u nichž neznáme autora. Známe pouze vypravěče. Takové pohádky se k nám dostaly z dob dávných, vznikaly lidovou tvořivostí, folklorem. U moderních pohádek autora vždy známe, proto jsou tyto pohádky nazývány také autorskými.

V klasických pohádkách je zřetelně zobrazeno dobro a zlo. Dobro je protipólem zla. Dítě nemá pochyb o tom, která postava, zejména její jednání, zastupuje dobro a která postava zastupuje zlo. Dobro a zlo je personifikováno a uváděno do děje. V klasických pohádkách v některých chvílích vyhrává zlo, ale nakonec je vždy poraženo a vítězí dobro.

Mluvíme-li o moderní pohádce, většinou jde o přepracování klasické pohádky se zanecháním některých, pro pohádku typických atributů (čerti, vodníci, princ, princezna...), doplněných o moderní prvky. Není však výjimkou ani pohádka zcela nově pojatá.

Moderní pohádky většinou neukazují dobro a zlo v tak evidentních opozicích, jak tomu činí pohádka klasická. Oproti klasickým pohádkám také neobsahují tolik univerzálních problémů, se kterými se dítě na cestě životem setkává. Zabývají se spíše moderními specifiky.

Když jsem se dětí v mateřské škole ptala, které pohádky se jim líbí nejvíce, skoro všechny jmenovaly pohádky klasické. Samozřejmě se našli i tací, kteří uvedli pohádku moderní. Ale i tak nešlo o pohádku, která by obsahovala postavičky typu „Pokémon“, kosmické lodě, moderní zbraně a další prvky, které můžeme při zapnutí televize častokrát spatřit. Z nových pohádek děti jmenovaly pohádky O Krtečkovi, Bolek a Lolek, Bob a Bobek, Králíci z klobouku. Šlo zejména o večerničky.

Na dotaz „Jaká pohádka se ti nelíbí?“ děti často nedokázaly odpovědět. Říkaly, že všechny pohádky jsou pěkné. Jen jedna holčička odpověděla „Mně se nelíbí Tom a Jerry, protože tam dělají blbosti a bouchají se.“

3.2 Historie pohádky

Za historicky nejstarší považujeme klasické pohádky. Tedy ty, u nichž neznáme jejich pravého autora – toho, kdo pohádku vymyslel. Pohádka nebyla dříve určená dětem, jak je tomu v současnosti. Pohádky byly vyprávěnkami mezi dospělými, kteří si jimi v dlouhých chvílích zpříjemňovali život. Obsahem pohádek byly různé příhody, které se v dávné době udály, dobarvené fantazijními prvky, které však pro tehdejší lid fantazií nebyly, lidé věřili, že se tak opravdu děje. Některými „fantaziemi“ si tehdejší lidé vysvětlovali jevy, které nedokázali pochopit.

Takováto báchorka, jak také pohádku nazýváme, se prostřednictvím vyprávění dostávala k dalším posluchačům. Ten, kdo ji vyslechl, pověděl ji zase dalšímu člověku. Někdy si pozměnil děj. Tím docházelo k modifikacím děje pohádky.

V dávných dobách neexistoval knihtisk, vyprávěnky tedy nebylo možné zachytit ani na papír, čímž by byla naděje, že se jejich originální verze zachovají i pro další generace. Poté přišla doba, kdy se začaly psát knihy, ve kterých byly pohádky shromážděny. Avšak tyto pohádky již byly také upraveny. Sám sběratel, který psal knihu si pohádky upravil.

V současné době se tedy nesetkáváme s originály pohádek tak, jak je znali naši předkové. Pohádky, které si vyprávíme nyní, jsou již několikrát upraveny, přizpůsobeny současnosti.

Historie pohádek je natolik složitá, že není možné v této práci se jí více zabývat. Pro podrobnější informace odkazuji na knihu Klasická pohádka a skutečnost od Zdeňka Vyhlídala vydanou v roce 2004. Zde je historie pohádek podrobně vyličená.

3.3 Spory o pohádku

Útoků proti pohádce, jejímu obsahu, bylo vedeno mnoho. Z minulosti můžeme jmenovat Krameria či Zimu, Freye, Petrboka, kteří vystoupili proti knihám lidového čtení. Důvody, proč byla pohádka haněna, se měnily s dobou.

Jedním z takových vážných útoků proti klasické pohádce bylo vystoupení Jaroslava Petrboka v časopise Úhor v roce 1913. Petrбок vystoupil proti pohádce jako žánru. Nazývá pohádky kulturní zbytečností. Klade si otázku, zda je vůbec nutné, aby naše moderní děti, poslouchaly pohádky, kde je popisováno lidožroutství, sekání hlav, popravování... Dotazuje se, jestli je na tom naše lidstvo tak špatně, že nemá pro děti nic lepšího, vztahujícího se ke dvacátému století (Suchý, 2007).

Proti Petrbokovým otázkám se kulturní veřejnost ohradila. Vyzdvihla důkazy o jedinečnosti pohádky, jejím výchovném působení, utvářející dětskou psychiku. Kulturní veřejnost označuje pohádku jako demokratickou, obsahující text, který nenávidí pýchu, trestá zlo (Vyhlídal, 2004). Kde jinde než v pohádce dospějí ke šťastnému konci pouze postavy dobré, vytrvalé, nebojácné. V pohádce je vždy zlo potrestáno a dobro odměněno.

„Kultura dneška je pokračováním kultury včerejška, bez ní je nemyslitelnou. Právě tak jako dnešní obzor lidstva je jen pokračováním onoho, který si pomáhal pohádkami vykládat neznámo. My, ale jen my, dospělí, dovedeme se obejít bez nich a vysvětliti si ono neznámo bez pohádky. Ale čím více blíží se dítě primitivnímu člověku, tím více je mu pohádka i vzdělávací hodnotou.“

F. A. Soukup

V další námitce Petrбок nazval pohádku kulturním jedem, který dítě učí zvykat si na to, že pravda je lží (Vyhlídal, 2004).

V této době mezi některými panoval také názor, že je nutná revize mezi pohádkami. Není nutné vyzvedat důležitost pohádek při výchově dětí, protože takovou hodnotu pohádky nemají.

Jiným útokem proti pohádce můžeme jmenovat anketu v časopise Úhor v roce 1929. Anketa byla postavena na tom, aby vyzvedla zejména iracionalitu pohádek, chtěla pohádku označit jako „něco“, co vyvolává v dětech strach. Anketa však nedosáhla toho, co její strůjci předpokládali. Naopak. Odpovědi pisatelů uváděly, že jim pohádky v jejich dětství nepřivedly žádné újmy (Šmahelová, 1989). Dotazovaní pohádku vychválili.

Další vlnu proti pohádce zvedl Bertý Ženatý, který uvedl „protipohádkový“ článek v Lidových novinách roku 1929. Opět jsou zde vyzvedávány pouze zlé úseky pohádky jakými jsou fantazijní postavy, zavedení dětí rodiči do lesa, pomstychtivost a další krutosti.

Opodstatněnou výtkou na vrub pohádek bylo jejich množství a kvalita. Tehdejších pohádkových knih bylo takové množství, že se zde mísily pohádky jak vynikající tak i pohádkové braky. Pohádka se totiž stala výhodným artiklem a proto se za vydavatele, pisatele pohádek označoval kdekdo. Takovéto nekvalitní pohádky byly pak snadným terčem jejich odpůrců. Podobnou situaci můžeme sledovat v 18. století (Vyhlídal, 2004).

Je pravdou, že pohádky existují dobré i špatné. Jde tedy zejména o to, jak budeme s pohádkami nakládat. Je na dospělých, rodičích, kterou pohádku pro dítě vyberou. Musí být zohledněna vyspělost dítěte a různé další faktory. Hodnotnou je jen pohádka, která dítěti přinese užitek. Samozřejmě, že se vyskytují i pohádky ne zrovna vhodné, nepřinášející etickou hodnotu. Ale pro pár těchto nevhodných pohádek nemůžou být zatraceny všechny pohádky.

3.4 Poselství pohádek, výchovná hodnota

Je pravdou, že pohádka, která vznikala v dávných dobách, kde se současné jevy, typické pro dnešní společnost neobjevovaly, nemůže právě o vymoženostech dnešní doby současnému dítěti mnoho vypovědět. Pohádky však obsahují pro dítě mnohem důležitější prvky, než je například návod, jak ovládat počítač. V pohádkách se dovídáme o problémech intrapsychických, o mezilidských vztazích, jak by se k sobě lidé měli

či neměli chovat, co je špatné, co je dobré. Je důležité hlavně to, co pohádky dětem dávají – informace o hodnotách, informace etického charakteru.

V mnoha pohádkách najdeme situace, které děti podněcují k morálnímu chování. Jen dobré způsoby chování dovedou hrdinu v pohádce zdárně k vytouženému cíli, ke šťastnému konci. Děti prostřednictvím pohádky poznávají, že je dobré pomáhat ostatním lidem, neničit přírodu, chovat se ohleduplně ke zvířátkům. Pomocné síly se volají až ve chvíli, když už není jiné pomoci. Hrdina dokáže být trpělivý, dokáže čelit nepříznivým situacím aniž by ztrácel naději bojovat dál. Hrdina se nechová sobecky, nepodvádí, protože každá lež je po čase odhalena a po zásluze potrestána, jakož i jiné nekalé úmysly a špatné chování. Naproti tomu, za dobré způsoby je každý vždy odměněn, je mu pomoheno. Za pomoc poděkujeme, všechny kolem zdravíme, chováme se s úctou.

Pohádky samozřejmě neobsahují pouze mravní ponaučení. Nabízejí toho dětem spoustu. Pohádky děti baví, vychovávají, vzdělávají, oslovují citovou sféru života, rozvíjejí jejich řečové schopnosti, fantazii...

Malé dítě nemá mnoho zkušeností, zatím toho tolik neprožilo, aby dokázalo reagovat na různé situace, které pro něj osud připraví. Zatím ani nedokáže mnoha situacím porozumět, nechápe, proč se stalo to či ono. Dítě potřebuje pochopit dění v sobě i kolem sebe. Musí si vytvořit určitý řád v životě. A toto mu poskytuje mimo jiné i pohádka, která nenásilnou formou naznačuje, například i to, proč je výhodné chovat se morálně. Dítě potřebuje morální výchovu podanou takovým způsobem, kterému porozumí. Pohádka k dítěti promlouvá prostřednictvím dítěti srozumitelných obrazů a symbolů.

I dospělý člověk se zajisté nejednou setkal se situací, kdy dokázal pochopit souvislosti děje, nebo přišel na to, proč daná věc funguje tak a ne jinak, jen za předpokladu vysvětlení situace na názorném příkladu. A stejnou funkci plní pro dítě pohádka. Názorně ukazuje.

Pohádky, kde je obsaženo jak dobro i zlo, ukazují dítěti, že v průběhu života, který je čeká, se častokrát setkají s krutými životními nesnázemi, se kterými se budou muset vypořádat. Pohádky poskytují dítěti symbolický návod, jak se s nesnázemi vypořádat.

Bude-li dítě s problémy bojovat správným způsobem, vyzraje nad všemi příkořími a stane se z něj vítěz.

Pohádku bychom s jistou nadsázkou mohli nazvat učebnicí, encyklopedií pro děti, která se ovšem liší od skutečných učebnic a encyklopedií, které máme doma v knihovně. Liší se právě formou jazyka, kterým k dětem promlouvá. Pohádka je zejména obrazná. Na pohádce můžeme dítěti ukazovat, jaké je špatné chování, dobré chování a proč se nechovat zle, ale dobře. Po vyslechnutí, shlédnutí pohádky se můžeme dítěte zeptat, jaká postavička a její chování bylo v pohádce špatné a jaké dobré. Popovídáme si o pohádce a na jednotlivých situacích dítěti vysvětlíme, proč je dobro odměněno a zlo potrestáno. Takto si děti nenásilně a nevědomky vštěpují základy morálky, principy a pravidla chování.

„Podle psychoanalytického modelu lidské osobnosti obsahují pohádky důležitá sdělení pro vědomou, předvědomou a nevědomou mysl, ať funguje v daném okamžiku, na kterékoli úrovni. Tím, že pojednávají o všeobecných lidských problémech a zejména těch, které zaměstnávají dětskou mysl, obracejí se k pučícímu Já, podněcují jeho rozvoj, a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Děj příběhu dodává těmto pudovým tlakům přesvědčivou důvěryhodnost a podobu a současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky Já a Nadjá“ (Bettelheim, 2000, p. 9, 10).

Pohádky nepůsobí na děti jenom svým obsahem, ale také tím „že jsou“. Zejména jejich knižní podoba zastává tuto funkci. Rodič dítě učí, že listy knížek se netrhají, do knih se nemaluje, s knihou se nehází. I takto jsou formovány kladné postoje dítěte.

3.5 Zlo v pohádkách

V současné době se mnoho rodičů snaží dětem ukazovat pouze ty dobré způsoby chování, jen ty kladné stránky života právě proto, aby své děti od špatností uchránili. Doufají, že když děti špatné způsoby neuvidí, nebudou se tak ani chovat.

Existují názory, že pohádky, kde je zobrazeno zlo, čarodějnice, zabíjení draků ... by se dítěti předkládat neměly. Někteří rodiče se dokonce snaží děj pohádky upravit tak,

že špatnosti z pohádky jednoduše vyškrtnou. Tím však pohádka ztrácí její původní smysl - zobrazit rozdíl mezi dobrem a zlem. A ani skutečný svět, který dítě obklopuje není pouze dobrý.

Rodiče se snaží před dítětem schovat tu pravdu, že příčinou většiny životních nezdarů bývá i lidská přirozenost – lidé často jednají na základě pudů, což může být i sobecké, agresivní jednání, činy ze strachu, zlosti. Chtějí dítěti ukázat a přesvědčit je, že všichni kolem jsou za všech okolností dobří. Ale samy děti si vedou v patrnosti, že v určitých situacích ani ony samy dobré nejsou. Děti si jsou vědomy toho, zda se chovají správně.

3.6 Postavy v pohádkách

Postavy v pohádkách a zejména jejich činy ztělesňují dobro a zlo. Vlastnosti jsou personifikovány. Jedna postava je vždy zcela dobrá a druhá postava je zcela špatná. V reálném světě tomu tak není. Tatáž osoba se chová jak dobře, tak zle. Dětská mysl funguje na principu polarizace dobra a zla. Kdyby byla postava v pohádce zobrazena se všemi (dobrymi i špatnými) vlastnostmi, tak jak tomu je ve skutečném světě, dítě by nepochopilo rozdíl mezi dobrem a zlem. Nerozlišilo by je. Proto je vhodné, pro lepší porozumění, v pohádkách postavy vybarvit pouze v dobrém a v pouze špatném světle. Dítě si pak může lépe vytvořit obrázek, co je dobré a co špatné.

Postavy v pohádkách představují ztělesnění niterných duševních pochodů dětí a tím se tyto pochody (často nevědomé) stávají pro dítě srozumitelné (Šmahelová, 1989).

Pohádky však dítěti na začátku děje přímo neříkají, že Honza je dobrý a vlk špatný. Dítě se o dobrotě a špatnosti postav dovídá až v průběhu děje. Poznává to z jednání, kterých se postava dopouští. Během vyprávění pohádky si dítě může představovat, jak se kdo zachová, jak děj dopadne. Dítě se identifikuje s určitou postavou podle toho, jak je mu sympatická. Když se dítě identifikuje s dobrou postavou, je pro něj na konci pohádky potěšením, když jeho vyvolená postava zvítězí, je šťastné.

Pohádky jsou postaveny na tom, že dobro vždy zvítězí nad zlem. V určité části děje pohádky však zlo na čas vítězí. Ke konci je však zlo přemoženo a to dobré vítězí. Děti po shlédnutí nebo naslouchání pohádky jsou přesvědčeny, že být špatným, škodit druhým se nevyplácí a takové chování je po zásluze potrestáno. Kladný hrdina pohádky, jeho činy, se dítěti líbí natolik, že se s hrdinou ztotožní. Dítě prožívá vše společně s hrdinou pohádky. Zdolává s ním různé zkoušky, zakouší strasti osudu a užívá si úspěchu. Dítě si tak nenásilně utváří kladný morální postoj.

Při naslouchání pohádky se dítě rozhoduje, komu se chce podobat. Dítě brzy pochopí, že dobrá postava vzbuzuje náklonnost ostatních. To se dítěti líbí a chce být také takové.

Některé pohádky morální podtext neobsahují. Jde o pohádky, kde hrdina docílí úspěchu tím, že někoho přelstí. Většinou jde o hrdiny „slabochy“, kteří svým jednáním dokazují, že i malý, slabý človíček dokáže vyhrát, vyhrát na ostatní. Tyto pohádky ukazují dětem, že není nutné „házet flintu do žita“, když se jim nedaří a připadají si neschopní, myslí si, že je nikdo nemá rád.

Pohádky, kde se hrdina vydává do světa, aby našel štěstí naznačují dítěti, že i když se někdy cítí osamělé, neví jak dál, jednou se vše v dobré obrátí a dítě bude zase šťastné. Tak jako Honza, který na konci dlouhé cesty našel princeznu a byli spolu šťastni až do smrti. Děti jsou ujištěny, že se nemusí bát odpoutat od maminky.

Pohádky tedy obrazným způsobem dítěti ukazují, co vše spadá do procesu zdravého lidského vývoje a ukazují to dítěti takovým, pro něj zajímavým způsobem, že se tento vývoj stává pro dítě přitažlivým a chce se do něj zapojit (Bettelheim, 2000).

3.7 Proč se dítě ztotožní s dobrým hrdinou a ne se zlým?

Dítě by se mohlo ztotožnit jak s kladnou postavou tak i se zápornou postavou. V pohádce, kde vítězí dobro nad zlem, vítězí vždy kladný hrdina. Proto je možné se domnívat, že dítě se spíše ztotožní s jejich kladným hrdinou (Černoušek, 1990). V případě, že by se děti častěji identifikovaly se zápornými hrdiny, pohádky by určitě neslavily tolik úspěchu, jakého se jim dostává i v současné době. Nejspíše by vymizely.

Jen ty dobré pohádky si lidé budou dále vyprávět, budou si je pouštět v televizi. Jen tak se zachová jejich životnost. Neoblíbené pohádky postupně vymizí.

Postavu, se kterou se chce dítě identifikovat, si nevybírání na základě toho, jestli je mu sympatická či nikoliv. Malé dítě ani pořádně neví, co je dobro a co zlo. Kdybychom dítě pochválili za špatné chování, myslelo by si, že je to jednání dobré. Děti se ztotožňují s kladnými hrdiny, protože ony dobré pohádkové postavy jsou jednoduché, přímočaré, nekomplikované (Bettelheim, 2000). Situace hrdiny a jeho pohádkové dobrodružství se dítěti líbí natolik, že se s ním lehce identifikuje, prožívá všechny strasti a vítězství spolu s hrdinou. Dítě se neptá „Chci být dobré?“, ale „Komu se chci podobat?“ (Černoušek, 1990). Jestliže je pohádkový hrdina (který je hrdinou pro dítě) hodný, chce být hodné, dobré i dítě.

Bylo vedeno mnoho diskusí o krutosti pohádek o jejich agresivitě. Častokrát byly pohádky nazývány strůjcem agresivního chování dětí. Zlé výjevy jsou samozřejmě v pohádkách zobrazeny, jsou jejich součástí. Bez nich by dítě nebylo schopné poznat co je dobro. Jak bylo již několikrát uvedeno, zlo je v pohádkách potrestáno a nedopouští se jej hrdina. A to jsou ty důvody, proč se dítě se zlým, zlou postavou neztotožní. Dlouhodobé výzkumy prokázaly, že agresivita dětí nesouvisí s tím, zda děti sledují televizní násilí. Ani krutost v pohádkách nezapřičiňuje vzrůst násilí páchané dětmi (Suchý, 2007). Aby se dítě ztotožnilo s násilím, musí se nejprve ztotožnit s nositelem těchto činů – identifikuje se s agresorem (Černoušek, 1990). Dítě se spíše ztotožní s násilnickým otcem než s vlkem v pohádce Červená Karkulka.

„V pohádkách, které mi v dětství vypravovali, jsem našel hlubší smysl než ve všech životních pravdách dospělého věku.“

Friedrich Schiller

Dítě předškolního věku je odkázáno při výběru a přednesu pohádky na dospělého. Ten určuje, co dítě bude poslouchat, na co se bude dívat. Nebo by se tak dítě mělo. Vliv pohádek na dítě je tedy v rukou dospělého. Je na rodiči, zda poskytne dítěti pohádku vhodnou, podporující kladné vlastnosti dítěte anebo se kvalitou pohádky nebude zabírat a může dojít k situaci, kdy dítěti „podstrčí“ pohádku, která není pro dítě

přínosem. Jakou knihu, film si dítě vybere v dalších letech, bude možná také záviset na tom, jakou knihu, film, jsme mu jako rodiče poskytli v předškolním věku.

3.8 Vyprávění pohádek, pohádky v televizi a mediální vliv

Vyprávění

Dítě má možnost pohádky přijímat různou formou. Nejstarším způsobem bylo vypravování, později můžeme jmenovat divadelní vystoupení, četbu, obrázkové knížky, které si dítě prohlíží a v současnosti je to zejména televize nebo počítač. Každý způsob má pro dítě zajisté své kouzlo.

Při rozhovorech s dětmi jsem se dozvěděla, že pohádky v televizi se jim například líbí proto, že se obrázky hýbou anebo z toho důvodu, že v televizi je hodně pohádek. Mnoho dětí, dalo by se říci většina, odpovídalo, že nejlepší je, když jim pohádku čte maminka, tatínek, starší sourozenec, babička nebo kdokoli jiný z jejich blízkého okolí. Na dětech, které říkaly, že jim doma nečtou bylo vidět, jak je to mrzí.

V dávných dobách nebylo mnoho knih, televize neexistovala a proto si lidé pohádky vyprávěli. Tak se pohádky dostaly až do současné doby – vyprávěním. Při čtení pohádek vzniká mezi dítětem a vypravěčem kontakt, dochází ke spojení, komunikaci. Vyprávění a naslouchání pohádce je šťastnou chvílí jak pro dítě, tak pro vypravěče. Při této činnosti vznikají pocity důvěry, vzájemnosti, vzniká psychologická vazba.

Tento pěkný vztah, vznikající při naslouchání a vyprávění či čtení pohádky je dalším faktorem, který formuje morální jednání – dobré jednání. Dítě, které je spokojené, ví že někam patří, pro někoho je důležité, někomu na něm záleží, má své místo ve světě, nemá tak velkou potřebu chovat se zle, škodit ostatním.

Nasloucháním pohádek se také buduje vůle dítěte. Dítě vydrží pohádku, která jej zajímá, baví, líbí se mu, poslouchat déle. Tím se formuje vůle, udržení pozornosti.

V současné době se děti s pohádkami seznamují spíše prostřednictvím televize než vyprávěním. Rodiče mají mnoho práce, nemají tolik času se dětem věnovat. Proto zvolí jednodušší formu, posadí dítě před televizi, kde hraje pohádka například z DVD.

Televize a mediální vliv

V současné době sleduje televizi snad každý. Míra vlivu, kterou televize na osobu má, souvisí s věkem a vývojovými aspekty člověka (kognitivní schémata, rozvoj kritického myšlení, úroveň mentálních schopností, vyvíjející se osobnostní struktura a další). Dalo by se hovořit o rozvoji divácké gramotnosti – schopnost posoudit míru pravdivosti a fikce televizního vysílání (Suchý, 2007). Děti v různém věku dokáží tyto rozdíly chápat různou měrou, právě vzhledem k jejich vyspělosti, vývojovému stupni, kterého dosáhly.

Děti začínají využívat média zhruba ve věku tří let. Ve věku mezi třetím až pátým rokem děti vnímají jednotlivosti „pořadu“ v televizi, nevnímají je jako celek. Zaměřují se zejména na detaily pro ně osobně důležité. Nejvíce se zaměřují na úryvky, které se shodují s jejich zkušenostmi (Černoušek, 1990).

Pro předškolní věk je typická schopnost napodoby. Po napodobení „něčeho“ často dochází k identifikaci s napodobovaným. I během jednoduchých her děti napodobují to, co vidí ve svém okolí. V případě, že televize zastoupí nebo se vyrovná roli dospělého v rodině, může dojít k tomu, že se dítě bude pokoušet jednotlivé scény z televize napodobit. Bude napodobovat dobré i špatné chování.

Šestileté až sedmileté děti dokáží již chronologicky řadit shlédnuté scény. Nenechají se již tak často strhnout dějem. Děti tohoto věku mají potřebu o shlédnutém „materiálu“ hovořit se svými vrstevníky, s rodiči... Tato skutečnost, hovořit s dítětem o pohádce, může zajistit to, že si dítě oblíbí zejména kladné prvky sledovaného a nikoliv ty záporné.

Z uvedeného je tedy zřejmé, že závisí na rodičích, jak budou k této problematice přistupovat. Budou-li se rodiče zajímat o to, na co se dítě v televizi či na počítači dívá, nemělo by docházet ke špatnému vlivu televize na dítě.

Výše uvedené můžeme vztáhnout i na vyprávění, knížky, divadlo...tedy na vše, s čím se dítě setkává.

3.9 Pohádky v mateřské škole

Pohádek je využíváno nejen v kruhu rodinném, ale také v mateřských školách při výuce a výchově dětí. Mateřská škola využívá pohádky převážně jako motivační prvek a prostředek k tomu, aby vychovávala a utvářela osobnost dítěte v duchu základních, lidských hodnot.

Učitelky mateřských škol používají pohádky jako názorné pomůcky. Na pohádkách dětem ukazují, které jednání je správné a proč je správné. Ukazují dětem, že v pohádkách je zlo vždy potrestáno a proto by se ani děti neměly chovat zle, neměly by škodit.

Záleží však na osobnosti učitelky, jak s pohádkou pracuje a jak ji přiblíží dětem. Pokud využije činnosti z různých oblastí vzdělávání, je to jen ku prospěchu dítěte, poněvadž dochází k rozvoji jeho celé osobnosti, jeho schopností a jeho pohledu na okolní svět.

Mateřská škola, ve které jsem absolvovala svou praxi, pracuje podle školního vzdělávacího plánu „Rok s broučkem“. Děti v průběhu roku plní s broučkem úkoly a poznávají spolu s ním svět okolo sebe. Inspirací pro vytvoření ŠVP byla kniha J. Karafiáta – Broučci, ve které je zachycena láska k životu, k přírodě a především jsou zde popisovány rodinné a mezilidské vztahy. Z množství morálních ponaučení, která se objevují během vyprávění autora o životě a příbězích broučků, si můžeme i v dnešní době, kdy se již ve společnosti nenosí úcta k rodičům, starším lidem a k životu vůbec, vzít příklad.

I když je kniha napsána stylem, který dnes děti hůře chápou, učitelky se snaží dětem příběhy z knihy svými slovy převyprávět, přiblížit a pochopit jejich mravní ponaučení. Vést je k dodržování pravidel, která jsou ve slušné společnosti běžná a závazná pro všechny její jedince.

Děti se v průběhu roku učí chovat se jako broučci, ztotožnit se s nimi ve svém chování, učit se na příkladech, které jim poskytuje a odkrývá obsah knihy, s úspěchem řešit situace, se kterými se každodenně setkávají nebo jim je učitelky záměrně navozují.

Během docházky do mateřské školy se tak děti, díky hravým činnostem, příkladnému chování a působení učitelek v rámci plnění hlavního cíle MŠ - **Posilovat vztah dětí k ostatním lidem a vytvářet kladné postoje dětí ke společenskému a přírodnímu prostředí**, naučí:

- pomáhat druhým, nebýt lhostejné k jejich problémům
- znát svá práva, ale i povinnosti, snažit se je dodržovat, respektovat práva druhých
- být citlivé a tolerantní k druhým
- být zodpovědné za své chování a jednání
- chovat se zodpovědně vůči celé společnosti i přírodnímu prostředí
- uvědomovat si vliv přírody na život člověka
- vidět a poznávat správné a špatné přístupy lidí k přírodě a snažit se na ně upozorňovat
- poznávat, že rodina je pro ně nejdůležitější, proto je třeba vážit si jednotlivých členů rodiny, chovat se k nim pěkně, pomáhat si navzájem a spoléhat se jeden na druhého ve všech situacích
- poznávat, že ne všichni lidé jsou hodní a chovají se správně
- chovat se zdvořile, přistupovat k ostatním bez předsudků, s úctou k jejich osobě, vážit si jejich práce a úsilí
- uvědomit si a dodržovat pravidla soužití ve skupině
- podporovat vytváření vzájemných vztahů, posilovat je a kultivovat
- objevovat vlastní schopnosti, osobnostní postoje, získávat důležité kompetence, které usnadní dítěti zapojit se do běžného života
- vytvářet citová pouta mezi dětmi a dospělými, mezi dětmi a rodiči
- utvořit si základní dětskou představu o pravidlech chování a společenských normách, chovat se podle nich a dodržovat je.

Knihy Broučci je svým obsahem i významem nadčasová. Můžeme říci, že morální kodex v ní obsažený, platil a platí dodnes. A doufám, že se jím budou řídit i další generace.

Je zde mezi řádky skryto mnoho návodů a podnětů jak se chovat, jaké zásady a pravidla dodržovat, jaké hodnoty jsou pro náš život důležité a jaké nestojí za to, abychom se jimi zaobírali. Pokud se toto podaří vštípit i našim dětem, bude se i celá společnost vyvíjet správným směrem. Bude však záležet i na tom, jaké priority budou důležité pro příští generace, jestli materiální nebo morální.

4. Pohádky a děti

4.1 Praxe v mateřské škole

Odbornou praxi jsem absolvovala v Mateřské škole v Bystřici nad Pernštejnem. Této skutečnosti jsem využila při psaní praktické části své bakalářské práce.

Po dohodě s paní ředitelkou mi byla vyhrazena jedna hodina dopolední výuky čtvrté třídy mateřské školy. V této době jsem s pomocí paní učitelky vedla rozhovory a prováděla další činnosti s dětmi na téma pohádky. Získané poznatky jsem poté využila při psaní bakalářské práce.

Při rozhovorech s paní učitelkou jsem se dozvěděla, že mnoho rodičů se v současné době snaží dětem číst pohádky klasické, či pohádky „večerníčkové“. Jedním z důvodů je to, že oni sami je znají, vědí, jak je vyprávět. Když byli malými dětmi, tyto pohádky se jim také líbily. Dalším důvodem je to, že nové knihy s pohádkami jsou sice krásné, ale také drahé. Proto raději využívají knížek, které mají doma ze svého dětství a čtou dětem pohádky z těchto knížek. Zde se nacházejí pohádky spíše klasické nebo právě zmíněné pohádky z večerníčků. Sami rodiče potvrdili, že jejich dětem se nejvíce líbí pohádky klasické, jejichž texty rodiče upraví pouze v tom směru, že pozmění některá slova, kterým děti dnešní doby nerozumí. Také sami rodiče často uvádějí, že některé novější pohádky jim nepřipadnou pro děti vhodné a raději se uchylují k vyprávění pohádek klasických nebo i pohádek moderních, ale velmi podobných pohádkám klasickým.

Pokud se týká počtu rodičů, kteří dětem pohádky čtou, je jich stále méně. Rodiče častěji posadí děti k televizi, protože v dnešní době nemají na čtení čas. Stává se také, že mají-li děti starší sourozence, tak funkci rodičů zastávají oni a svým mladším sourozencům čtou pohádky právě oni.

4.2 Analýza pohádek

Cíl výzkumu

V pohádkách se objevují jak zlé, tak hodné postavy. Texty pohádek byly v průběhu let již několikrát nařčeny z toho, že svojí brutalitou nepodporují děti v morálním chování a spíše je navádějí, jak škodit a chovat se zle. Prostřednictvím výzkumu jsem chtěla zjistit, zda si děti předškolního věku berou příklad z dobré pohádkové postavy nebo z postavy zlé, tedy se kterou se ztotožňují, líbí se jim. Dále mě zajímalo, jaké morální vzorce chování obsahují pohádky zprostředkované dětem.

Hypotéza – Děti předškolního věku, žijící v dnešní době, se při naslouchání pohádky ztotožňují s kladným hrdinou. Zlé postavy v pohádce a jejich chování se dětem nelíbí.

Výzkumná otázka - Jaké vzorce morálního chování se v pohádkách objevují?

4.2.1 Kladné a záporné postavy v pohádce, jejich oblíbenost u dětí

Zde se budu zabývat tím, zda-li se děti při naslouchání pohádkovému příběhu opravdu ztotožňují s kladným hrdinou nebo je naopak přitahuje záporná postava v pohádce a dětem se líbí její zlé jednání.

Hypotéza – Děti předškolního věku, žijící v dnešní době, se při naslouchání pohádky ztotožňují s kladným hrdinou. Zlé postavy v pohádce a jejich chování se dětem nelíbí.

Výzkumný vzorek - děti

Výzkum jsem prováděla na žácích 4. třídy mateřské školy. Tuto třídu v době výzkumu navštěvovali 4 chlapci a 11 děvčat, tedy celkem 15 dětí. Žádné z dětí netrpělo vadou či poruchou. Všechny děti k datu výzkumu dosáhly věku pěti let.

Pro výběr vzorku jsem zvolila metodu záměrného výběru. **Kritérium pro výběr výzkumného vzorku** bylo pouze jedno – muselo se jednat o děti předškolního věku, které k datu výzkumu dosáhly pěti let. Všechny děti, které v době výzkumu navštěvovaly 4. třídu výše uvedené mateřské školy, toto kritérium splňovaly.

Výzkumný vzorek - 15 dětí ve věku 5 – 6 let.

Jména dětí nebudou v práci uvedena, tím je zajištěna anonymita dětí.

Výběr pohádek

Pohádek je veliké množství. Bylo nutné vybrat určité pohádky, prostřednictvím kterých se bude výzkum provádět. Pro výběr pohádek jsem zvolila metodu záměrného výběru. Stanovila jsem tři kritéria výběru pohádek.

Prvním kritériem výběru bylo to, že si pohádky musely vybrat samy děti. Toto kritérium jsem určila z toho důvodu, že jsem přesvědčena, že právě pohádky, které si vyberou samy děti, budou právě takové pohádky, které je nejvíce oslovily a tím pádem mají na děti největší vliv. Každé dítě mi řeklo svoje oblíbené pohádky, na které se rádo dívá, které rádo poslouchá. Děti (i jejich rodiče) byly požádány, aby si na příští den do mateřské školy přinesly knížku nebo DVD, kde jejich oblíbené pohádky jsou.

Druhým kritériem byla délka pohádky. Pohádka nesměla přesáhnout 15 minut vyprávění. Délku 15 minut jsem zvolila ze dvou důvodů. Prvním, byla osobní zkušenost paní učitelky – děti vydrží vnímat pohádku 15 minut, později už začínají být neposedné. Druhým důvodem byl omezený čas vyhrazený na výzkum.

Třetím kritériem byla přítomnost jak dobrých tak zlých postav v pohádce.

Po dodržení výše uvedených kritérií vznikla skupina následujících deseti pohádek:

1. O Červené Karkulce
2. Tom a Jerry
3. Cipísek – Jak vytrestali knížete
4. Včelka Mája
5. Tři oříšky pro Popelku
6. Jak Mach a Šebestová vyléčili Kropáčkovi angínu
7. Pohádka Křemílek a Vochemůrka – Jak museli louskat ořechy
8. Jen počkej, zajíci!
9. Jája a Pája – Jak dostali od Krkovičky kozu
10. Kojot a kukačka (pohádka na způsob Jen počkej, zajíci!)

Sběr informací, výzkumná metoda

Ke sběru informací jsem použila metodu dotazování ve formě osobního interview – standardizovaného rozhovoru. Rozhovorům s dětmi předcházelo vyprávění či puštění pohádky v televizi.

Výzkumné otázky:

1. Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?
2. Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?

První den jsem na třech dětech vyzkoušela, zda jsou otázky vhodně zvoleny a děti jim rozumějí, dokáží na ně odpovědět. Otázky byly dětmi zodpovězeny bez problémů.

Průběh šetření

Děti byly informovány o tom, co je při výzkumu čeká. Dětem jsem povyprávěla o vysoké škole, kterou studuji a kde jsem také dostala za úkol zpracovat tuto práci. Děti jsem požádala, jestli by byly ochotné mi s prací pomoci. Všechny děti byly rády, že se mohou na práci podílet. Sdělila jsem dětem, jak bude naše činnost krok po kroku probíhat. Přinesou mi pohádky, které se jim nejvíce líbí, pohádku si přečteme nebo pustíme v televizi a poté mi samy řeknou, jaké postavy se jim na pohádce líbí a které se jim naopak nelíbí. Tak budeme postupovat několik dní. Na dětech bylo vidět, že se na práci těší a berou ji spíše jako hru.

Děti si přinesly do mateřské školy oblíbené pohádky, ze kterých bylo na základě stanovených kritérií vybráno 10 pohádek, a ty byly pro výzkum použity. Každý den jsme spolu s paní učitelkou dětem vyprávěly nebo pustily jednu pohádku. Po přečtení či shlédnutí pohádky, jsem s jednotlivými dětmi vedla rozhovor o pohádce, který probíhal o samotě, bez přítomnosti ostatních dětí. Rozhovory s respondenty byly vedené dle předem připravených otázek, jejichž cílem bylo prozkoumat oblasti zájmu výzkumu. Kladené otázky byly otevřené, aby dávaly dostatek prostoru pro vlastní široké odpovědi dětí. Odpovědi dětí jsem si zapisovala. Celkový výčet odpovědí dětí nebude v této práci prezentován. Odpovědi se často opakovaly, proto zde uvádím pouze některé z nich. Dotazováním jsem chtěla zjistit, jestli si děti vybírají k identifikaci hodnou nebo zlou postavu. Data (výběr postavy hodné/zlé) jsem převedla do přehledných tabulek, na kterých představím zjištěné informace, tedy výběr kladné/záporné postavy.

Vzor tabulky výběru postavy kladné/záporné:

Vzorová tabulka

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x		x		x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava		x		x			x								

Vysvětlivky:

x – výběr postavy

Rozhovory s dětmi

První den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - O Červené Karkulce

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Karkulka šla za babičkou, protože byla nemocná. Nesla jí v košíčku dobroty, aby jí udělala radost.“
2. „Karkulka byla hodná a hezká.“
3. „Karkulka se mi líbí, protože měla červenou sukýnku.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Nelíbí se mi vlk, protože je zlý a sežere Karkulku a babičku.“
2. „Vlk je škaredý a zlý.“

Tabulka č. 1

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Druhý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Tom a Jerry

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Líbí se mi Tom i Jerry, je to sranda.“
2. „Tom i Jerry se mi líbí, někdy se škádlí, dělají si naschvály, ale aji si pomáhají.“
3. „Oba jsou dobří, je to sranda.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Nelíbí se mi to vůbec, protože tam Tom a Jerry dělají blbosti.“ (jediná negativní odpověď, ostatním dětem se pohádka líbila) – odpověď dítěte pod číslem 9.
2. „Nelíbí se mi tam ten zlej pes robot.“

Tabulka č. 2

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Pozn.: Dítěti č. 9 se v pohádce nelíbila žádná postava.

Třetí den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Cipísek - Jak vytrestali knížete

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Rumcajs, Manka i Cipísek se mi líbí.“
2. „Líbí se mi, jak všechno dobře dopadne a Rumcajs to vyřeší.“
3. „Líbí se mi, jak se mají Rumcajs a Manka s Cipískem rádi.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Nelíbí se mi tam kníže, chce po Rumcajsovi, aby kradl hrušky.“
2. „Kníže je zlý, chce zavřít Rumcajse a Cipíska do vězení.“

Tabulka č. 3

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Čtvrtý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Včelka Májka

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Májka a Vilík a Hop jsou hodní, létají (Vilík a Májka).“
2. „Májka se mi líbí, protože je chytrá a hodná.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Mravenci byli zlí.“
2. „Brouci zničili Májku louku, vytrhali kytičky, byli zlí.“

Tabulka č. 4

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Pátý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Tři oříšky pro Popelku

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Popelka se mi líbí, byla hodná, uklízela.“
2. „Popelka se mi líbí, měla ráda koníka a holoubky a ti jí pomáhali.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Macecha a sestry jsou zlé, nemají rády Popelku.“
2. „Macecha je zlá.“

Tabulka č. 5

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Šestý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - O tom, jak Mach a Šebestová vyléčili Kropáčkovi angínu

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Líbí se mi Mach a Šebestová, jsou šikovní, pomohli Kropáčkovi.“
2. „Mach a Šebestová, vyžráli na bacily.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Bacily jsou špatní, Kropáček kvůli nim nemohl jít do ZOO.“
2. „Bacily, kvůli nim musel Kropáček ležet doma.“

Tabulka č. 6

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Sedmý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Křemílek a Vochoomůrka – Jak museli louskat ořechy

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Křemílek a Vochoomůrka se mi líbí, pomohli datlici.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Pizizubka byl zlý, zavřel Vochoomůrku a Křemílka do vězení a tam se zavírají jen zlý lidi a to Křemílek a Vochoomůrka nejsou.“
2. „Pizizubka chtěl po Křemílkovi a Vochoomůrkovi, ať vylouskají ořechy a sám lenošil.“

Tabulka č. 7

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Osmý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Jen počkej, zajíc!

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Zajíc je hodnej.“
2. „Líbí se mi vlk, je to sranda, jak honí zajíce, ale vlk je zlý a to není pěkné.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Vlk je zlej, honí zajíce, dělá na něj pasti.“
2. „Vlk je zlej, chce sežrat zajíce, ale nepovede se mu to, zajíc se mu vysmejkne a uteče.“

Tabulka č. 8

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Devátý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Jája a Pája – Jak dostali od Krkovičky kozu

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Jája a Pája jsou dobří, pomáhají dědovi.“
2. „Líbí se mi děda, je hodnej, je chytrej.“
3. „Děda, Jája, Pája – mají se rádi a pomáhají si.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Krkovička je zlý, dělá naschvály.“
2. „Krkovičku nemám rád, lhal Jájovi a Pájovi.“

Tabulka č. 9

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Desátý den:

Ve třídě bylo 15 dětí. Všechny se zúčastnily rozhovoru.

Pohádka - Kojot a kukačka (pohádka na způsob Jen počkej, zající!)

Odpověď na první otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce líbila a proč?*

1. „Kukačka je hodná.“
2. „Kukačka je hodná, neublíží nikomu.“

Odpověď na druhou otázku: *Jaká postavička se ti v pohádce nelíbila a proč?*

1. „Kojot je zlý, pořád chce dohonit kukačku a asi ji chce sežrat.“

Tabulka č. 10

Dítě	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Kladná postava	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Záporná postava															

Závěr výzkumu:

Všechny děti si ve všech deseti pohádkách vybraly jako oblíbenou pouze kladnou osobu, zápornou osobu si nevybralo ani jedno dítě.

Ze zjištěných odpovědí dětí je zřejmé, že tyto děti si k identifikaci vyberou kladnou postavu v pohádce. Záporné postavy se jim nelíbí, jejich chování je irituje. Hypotéza - *Děti předškolního věku, žijící v dnešní době, se při naslouchání pohádce ztotožní*

s kladným hrdinou. Zlé postavy v pohádce a jejich chování se dětem nelíbí - byla verifikována.

Je však nutné podotknout, že závěr tohoto výzkumu se vztahuje pouze na děti a pohádky, které jsou v tomto výzkumu uvedeny.

Na základě toho, že předškolní děti se mnohem učí prostřednictvím nápodoby, by se dalo říci, že jestliže se děti zaměřují v pohádce na kladné postavy, mohly by je kladné postavy také ovlivnit v projeveném chování – tedy děti by se chtěly chovat „dobře“. Děti se s kladnou postavou identifikují, to znamená, že uznávají stejné normy chování jako postavy v pohádce.

Další možností, jak by mohly kladné postavy ovlivnit chování dětí, je ten fakt, že kladné postavy jsou v pohádce za své chování vždy odměněny, daří se jim dobře. Děti mají rády pochvalu, odměnu. Vidí-li, že kladné chování postavy je odměněno, chtějí se také chovat jako tyto postavy a být odměněny stejně jako ony.

Na chování dětí však působí kromě pohádek a jejich postav, mnoho dalších vlivů. Chování dítěte je tedy výsledkem velkého množství faktorů.

Pohádky jsou zajiště vhodné motivačním prvkem a prostředkem při výchově dítěte ke správnému chování. Klíčovým je zde vhodný výběr pohádky a využití možnosti ukázat dětem na pohádce, jaké chování je správné a jaké naopak špatné.

4.2.2 Vzorce morálního chování obsažené v pohádkách

Prostřednictvím analýzy textu pohádek bych chtěla zjistit, jaká morální pravidla se v pohádkách objevují.

Výzkumná otázka - Jaké vzorce morálního chování se v pohádkách objevují?

Výzkumný vzorek - pohádky

Pohádek je velké množství. Pro zjištění uvedených dat bylo třeba vybrat pohádky, které budou analyzovány. K výběru byla použita metoda záměrného výběru. Byla zvolena dvě kritéria výběru.

První kritérium výběru – pohádky, které budou zdrojem dat si vybraly děti 4. třídy MŠ.

Druhé kritérium výběru - pohádky musely mít knižní podobu.

Po dodržení uvedených kritérií vznikl následující výzkumný vzorek pohádek.

Výzkumný vzorek - pohádky:

1. Zlatovláska
2. Krtek ve městě
3. Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochoomůrky – Jak jedli kaši
4. O Červené Karkulce
5. Cipísek – Jak vytrestali knížete

Metoda výzkumu:

Provedla jsem analýzu textu pohádek – přečetla texty pohádek a následně v textu vyhledala vzorce morálního chování.

Sběr dat:

1. Zlatovláska (Karel Jaromír Erben, Pohádky, viz. seznam použité literatury, p. 63)

Děj pohádky začíná tím, že král dostal od staré babičky dar – kouzelného hada, kterého když sní, bude rozumět všem zvířatům. Král si nechal hada připravit od sloužícího Jiříka, ale přikázal mu, aby z hada ani kousíček neuždibl. Jestli uždibne, zaplatí za to svou hlavou. Jiřík však neodolal a kousíček hada si uždibl, když jej králi připravoval. V tom uslyšel, co si včelky, psi a husy povídají. Donesl hada králi. Po obědě poručil král Jiříkovi, aby mu osedlal koně a projel se s ním. Na vyjíždě král začal tušit, že Jiřík zřejmě rozumí řeči zvířat, tak jako on sám. Když přijeli do zámku král si tuto skutečnost potvrdil, když poručil Jiříkovi, aby mu nalil sklenici vína s tím, že nesmí přelít ani nedolít. Když nesplní opět mu bude ručit hlavou. Jiřík při nalévání vína slyšel hlasy ptáčků, kteří si povídali o zlatých vlasech a díky tomu přelil sklenici. Opět neuposlechl králův příkaz. Král jej potrestal.

Morální vzorec chování: Zde pohádka ukazuje, že by děti měly „poslouchat“ a nedělat, co je jim zakázáno. Jinak budou potrestány.

Král dal Jiříkovi ještě šanci a hlavu mu neuřal. Jiřík, aby si život zachoval, musel králi přivést zlatovlasou pannu, o které se ptáčci bavili. Jiřík se tedy vydal na cestu. Jel na koni. Dostal se do lesa, kde uviděl hořet keř, pod kterým bylo mravenčí hnízdo. Mravenečci Jiříka prosili o pomoc, za kterou mu slíbili svoji pomoc, až ji bude potřebovat. Jiřík mravenečky zachránil.

Morální vzorec chování: Zde se děti seznamují s faktem, že i když někdo udělá něco, co by neměl, je dobré mu nabídnout ještě jednu šanci a ne ho hned odsoudit. V pohádce dále děti vidí, že by měly pomoci, když je někdo o pomoc požádá. Nebýt lhostejné k utrpení druhých. Pomoc silnějšího slabšímu je důležitá. Také je zde vyzdvižen pěkný vztah k živým bytostem, ke zvířátkům.

Jiřík jel dál lesem. Potkal mláďata krkavců, kterým ulétli rodiče a měla hlad. Volali na Jiříka, aby je nakrmil, pomohl jim a oni na oplátku pomůžou jemu. Jiřík vrazil do boku koně meč, aby měla krkavčata co žrát. Zachránil je.

Morální vzorec chování: V této části pohádky mi nepřipadá zrovna pěkné, že Jiřík zabíjí svého koně. Ale děti tuto situaci vnímaly jinak (děti reagovaly při vyprávění pohádky, do analýzy pohádek se nezapojovaly). Vnímaly pouze ten fakt, že Jiřík zachránil malinká bezmocná krkavčata. Pohádka by zde mohla, kromě pomoci naznačovat, že někdy musíme obětovat i to, co máme rádi, pro záchranu druhého. Záleží však pouze na nás, jak se rozhodneme.

Jiřík šel dál, došel k břehu moře, kde se hádali dva rybáři. Chytili zlatou rybu a oba ji chtěli pro sebe. Jiřík jim navrhl, že jim pomůže. Zaplatil jim rybu všemi penězi, které dostal na cestu od krále a rybáři se o peníze podělili rovným dílem. Jiřík pak rybu pustil zpět do moře, ryba byla ráda, že žije a řekla Jiříkovi, že až bude potřebovat, pomůže mu.

Morální vzorec chování: Pohádka opět naznačuje, jak je dobré pomáhat si navzájem. Když vidíme, že je někdo v nouzi nebo že je mu ubližováno, je třeba mu pomoci. Znovu se shledáváme s faktem, že pro záchranu druhého, musíme něco obětovat, v tomto případě peníze. Pokud jde o rybu, ukazuje se zde, že mají děti chránit zvířátka, protože jsou slabá a nedokáží si sama pomoci. Z toho vyplývá i ponaučení, že slabším je třeba pomáhat. Důležitost pomoci se v pohádce objevuje několikrát po sobě. Opakováním se nutnost pomoci v dětské paměti zafixuje.

Rybáři se ptali Jiříka kam jde. Jiřík odpověděl, že hledá Zlatovlásku, ale nezná cestu. Rybáři Jiříkovi na oplátku také pomohli. Poradili Jiříkovi, kde má Zlatovlásku hledat, zavezli Jiříka na ostrov, kde se Zlatovláška nacházela a dali mu další rady.

Morální vzorec chování: Zde vidíme, jak je dobré si pomáhat, všichni si pomáháme navzájem. Pokud se k jiným chováme pěkně, chovají se oni k nám stejně. Také vstřícná komunikace je velmi důležitá, stejně jako vzájemné porozumění.

Jiřík, když byl na ostrově, šel do zámku poprosit krále o Zlatovlásku. Král řekl, že mu ji dá, ale musí si ji zasloužit tím, že splní úkoly, které mu zadá.

Morální vzorec chování: Zde pohádka naznačuje, že vždy, když chceme něčeho dosáhnout, musíme se o to snažit, nic nezískáme hned napoprvé a bez svého přičinění.

Jiřík měl splnit tři úkoly. Sbíral perly, které se Zlatovlásce vysypaly do trávy. V tomto úkolu mu pomohli mravenečci, kterým i Jiřík dříve pomohl. Další úkol byl najít prsten Zlatovlásky, který spadl do moře. Splnit tento úkol pomohla rybka. Třetím úkolem bylo najít mrtvou a živou vodu. S tímto úkolem Jiříkovi pomohla krkavčata, přinesla vodu.

Když Jiřík nesl živou a mrtvou vodu ke králi v lese, uviděl pavučinu, kde pavouk pojídal mouchu. Vzal mrtvou vodu, polil pavouka, ten zemřel. Mouchu polil živou vodou a ta ožila a slíbila mu pomoc.

Morální vzorec chování: Pohádka opět ukazuje, jak je důležité si navzájem pomáhat. Když pomůžeme někomu jinému, on zase pomůže nám. Pavouk byl potrestán za to, že zabil mouchu.

Jiřík přinesl živou a mrtvou vodu králi, byl pochválen. Král řekl, že mu Zlatovlásku dá, ale Jiřík si ji musí vybrat mezi dvanácti, rouškou zakrytými, pannami. Když uhodne, která je Zlatovláška, může si ji odvézt, když neuhodne, odejde bez ní. V tomto úkolu mu pomohla moucha, kterou zachránil.

Morální vzorec chování: Opět vyzvednutí důležitosti vzájemné pomoci.

Jiřík Zlatovlásku dostal a odvezl ji svému králi. Král byl šťasten. Před Jiříkovou cestou slíbil, že Jiříka uchrání smrti, ale nyní slib nedodržel. Nechal Jiříkovi useknout hlavu. Král vystrojil svatbu. Zlatovláška krále poprosila, aby jí daroval mrtvé tělo Jiříka. Král jí vyhověl. Zlatovláška, protože měla Jiříka ráda, pokropila ho nejprve mrtvou a poté živou vodou a Jiřík oživil a probudil se mladší a krásnější.

Morální vzorec chování: Zde pohádka opět ukazuje sílu pomoci a lásku k bližnímu, která přemůže i zlo.

Král viděl, jak Zlatovláška oživila Jiříka a Jiřík byl po oživení mladší. Král chtěl také omládnout. Proto poručil, aby mu také sřali hlavu a pak ho živou vodou pokropili. Služebníci tak udělali, ale král neožil. Nevěděli, že nejdříve musí pokropit tělo mrtvou a potom živou vodou.

Morální vzorec chování: Pohádka ukazuje, že zlo je potrestáno. Nesmíme tedy škodit ostatním, musíme plnit sliby, jinak budeme potrestáni.

Na konci pohádky je král mrtev, království ale nemůže bez krále existovat, proto udělali králem a královnou Jiříka a Zlatovlásku.

Morální vzorec chování: Pohádka má šťastný konec, ukazuje, že dobří lidé jsou odměněni a zlí potrestáni.

Celou pohádkou se prolíná nutnost pomáhat si navzájem. Pohádka dokazuje, že dobří, hodní, pomáhající lidé jsou odměněni, mají se dobře a zlí lidé jsou za své zlé činy potrestáni. Ačkoliv se v pohádce objevuje mnoho krutých scén, děti tuto morbiditu nevnímají jako krutost. Z krutých scén této pohádky si odnášejí pouze ponaučení, že pomáhat si je důležité a zlí lidé jsou potrestáni. Tento fakt potvrdily i rozhovory s dětmi v mateřské škole. Přečetli jsme dětem pohádku o Zlatovlásce a poté jsme se jich ptali o čem pohádka je.

2. Krtek ve městě (J. A. Novotný, *Krtek ve městě*, viz. seznam použité literatury, p. 63)

V úvodu pohádky se dozvídáme, že v krásném čistém lese plném zvířátek žili krtek, ježek a zajíc – kamarádi. Byli si stále na blízku, ničeho se nebáli a bylo jim dobře.

Morální vzorec chování: Hned v úvodu pohádka ukazuje, jak je dobré mít kamarády. Pohádka také poukazuje na krásu přírody.

Jednou ráno se začaly dít divné věci, zvířátka poslouchala a dívala se, co se děje. Všechna zvířátka dostala strach a utíkala se schovat. Volali na krta s ježkem ať také utíkají a schovají se. Ale krtek s ježkem řekli, že nemohou, že musí počkat na zajíce, jinak by je hledal. Čekali a po chvíli se objevil zajíc.

Morální vzorec chování: Zde pohádka opět poukazuje na to, že musíme držet pohromadě, přátelství je důležité.

Za chvíli se zvířátka dozvěděla, co se v lese děje. Nějaké stroje ničily les. Zničily i zajícův strom, ve kterém bydlel. Zvířátka bědovala, kam se teď schovají před deštěm, kde si budou hrát, kde najdou stín, až jim bude horko.

Morální vzorec chování: Děti mohou vidět, když někomu zničí jejich domov, majetek, je tento pak smutný.

Na nebi se objevil vrtulník. Zajíc se lekl, že bude vrtulník opět ničit les, ale krtek mu řekl, ať se neplaší, že je to přeci vrtulník, který už i kdysi nad lesem lítával. Z vrtulníku vystoupili muzikanti a pánové v kloboucích, oslavovali budoucí město, které zde mělo místo lesa vyrůst. Tato slavnost přestala být pro zvířátka zábavná, když se dozvěděla, že nebudou mít svůj domeček. Brečela.

Morální vzorec chování: Opět vidíme, že ničení něčeho působí smutek. Jak je důležité mít svůj domov, kde se cítíme bezpečně a máme zde své blízké, na které se můžeme vždy spolehnout.

Pánové dali zvířátkům list papíru, na kterém bylo něco napsáno, ale zvířátka nevěděla proč, protože to neuměla přečíst. Pánové řekli zvířátkům, že papírek nesmí ztratit, jestli zde chtějí bydlet. Za pár dní přijely do lesa další stroje a začaly znovu ničit les. Zvířátka před stroji začala mávat papírem. Když je uviděl řidič z jednoho stroje, vyskočil za nimi ven a přečetl si papírek. Od té doby se začaly stroje pařezu kamarádů vyhýbat. Ale všude kolem se stavělo. Zvířátka se cítila opuštěná, ztracená.

Morální vzorec chování: Zde můžeme opět vidět, jak důležité je být mezi svými kamarády, blízkými, jinak je nám smutno. Z reakcí lidí se dá vyvodit, že i jim bylo zvířátek líto a proto se jim snažili aspoň trochu pomoci (list papíru).

Nadále se v lese stavělo. Hluk rušil zvířátka ze spaní, byla unavená, bylo jim strašně, vzpomínala na les. Přijel další stroj a opět chtěl zvířátka vyhnat a zničit jim pařez. Zvířátka opět začala mávat papírkem. Poté přijel jeřáb a pařez i se zvířátky vytrhl ze země a přesunul na policejní auto. Zvířátka se bála, co se děje, ale protože byla spolu, bála se méně. Krtek je poté chlácholil „No vidíte!!! Stalo se nám snad něco? A ještě si vyzkoušíme jízdu na střeše auta!“

Morální vzorec chování: Opět je ukázáno, jak důležité je mít kamarády, opřít se o ně a držet při sobě. Potom se cítíme lépe, protože se můžeme jeden na druhého spolehnout.

Zvířátka byla zavezena za ředitelem, který je uvítal jako kamarády. Zvířátka mu ukázala papírek. Po přečtení papírku ředitel řekl zvířátkům, že pro ně něco udělá a doufá, že budou spokojeni. Ředitel nechal pro zvířátka udělat jeden byt v domě, kde to vypadalo jako v lese, byly zde stromy, tráva, slunce, brouci. Vše ale jenom jako. Vše bylo nafukovací. Zvířátka to brzy poznala. Nejprve se jim zde líbilo, skákala zde jako na trampolině. Za nějakou dobu dostala zvířátka hlad a žízeň. Zmáčkla tlačítko a pán jim donesl koše jídla a pití. Zvířátka se přecpávala. Když si chtěla otevřít láhev se šťávou, vývrtka, která v ní byla se zapíchla do nafukovacího bytu a vše zde vybuchlo. Krtek upadl, zvířátka o něj měla starost. Zvířátka dostala strach, že budou za nepořádek, který natropila potrestána, proto se rozhodla utéct. Vyběhla na ulici plnou čudících aut. Zvířátka se začala dusit a chtěla auta ucpat, aby z nich nešel kouř, tak ukradla špekáčky a nacpala je do výfuků aut. Práci si zvířátka rozdělila, aby jim to šlo rychleji. Ráno žádný řidič nemohl auto nastartovat. Nadávali a říkali, že to musel udělat nějaký darebák. Ale zvířátka byla ráda, že mají konečně klid, čistý vzduch a mohou se nadechnout. Nakonec se auta rozjela, řidiči špekáčky objevili. Zvířátka se utíkala schovat do otevřeného domu, kde narazila na uklízečku. Opět jí ukázala kouzelný papírek. Uklízečka je poslala do výtahu. Zvířátka nedosáhla na knoflíky. Zvířátka si pomohla tím, že si krtek vylezl na zajíce a tak dostal na tlačítko. Vyjela až na střechu domu. Zvířátka byla mezi paneláky opět smutná. V tom ale uviděla přilétat tři labutě. Labutě přiletěly až k nim. Zvířátka jim povyprávěla, co všechno zažila, že zhylnul jejich les, jak nadarmo bránila svůj pařez. Lidi si postavili všechno pro sebe, pro svoje auta, nedá se tu dýchat. Labutě vzaly zvířátka na svá křídla a odnesly je zpět do lesa. Zde byla zvířátka konečně šťastná.

Morální vzorec chování: V tomto úseku je plno nemorálních úseků – zvířátka zničí byt, utečou, aby je nikdo nenašel, ukradnou špekáčky, ucpou jimi auta – napáchají plno škody. Vše ale dělají proto, aby se zachránili, pomohla si dostat se domů do lesa, který jim lidé zničili. Samy děti říkaly, že toto se nedělá. Ale na druhou stranu se jim i líbilo, jak si zvířátka pomáhají a dostanou se tak zpět do lesa, kde je jim nejlépe a jsou šťastná.

Z pohádky plyne ponaučení – je dobré mít kamarády, pomáhat si mezi sebou. Pomáhat zvířátkům, neničit jim jejich domečky, pečovat o životní prostředí.

3. Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky – Jak jedli kaši (Václav Čtvrtek, Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky, viz. seznam použité literatury, p. 63)

Jednou v zimě jedli Křemílek a Vochomůrka kaši. V tom Vochomůrka uslyšel nějaké cinkání. Z okna uviděli, jak přijíždějí bílé sáně a na saních sedí bílá panenka. Křemílek si říkal, kdo to asi je, ale Vochomůrka to odbyl větou – to je jedno, ale je moc hezká. Vochomůrka ji pustil do domečku. Panenka poručila, ať jí okovají hranostaje, protože kulhá Vochomůrka poručil Křemílkovi, ať to udělá. Bílé panence bylo v chaloupce moc horko, na všechno si ztěžovala. Vochomůrka hned udělal vše, co si panenka přála. Ale panence bylo pořád horko. Rozhodla se, že si pomůže sama. Celou chaloupku zaplnila sněhem, rampouchy, osočila se na Vochomůrku, že teplo pochází z jeho teplého

srdíčka, nechala zmrznout i Vochomůrku. Panenka vyšla ven, kde Křemílek koval hranostaje. Nasedla, nepoděkovala a odjela. Křemílek vešel do chaloupky, kde viděl všechnu tu spoušť. Našlo je zde sluníčko. Řeklo Křemilkovi, že za to, jak je hodný, mu pomůže. Začalo hrát a nejvíce na Vochomůrku. Všechno bylo jako dřív.

Morální vzorec chování: Pohádka dětem ukazuje, že ten kdo poroučí a ovládá ostatní, vidí jen sebe a na druhých mu nezáleží, neumí poděkovat za ochotu druhých, je zlý. Tak jako byla sněhová panenka, která všechno kolem zničí a dělá ostatní nešťastnými. Budou-li se chovat jako Vochomůrka, dopadnou špatně. Je zde opět poukázáno na důležitost kamarádství, dobrého srdce a vzájemnou pomoc.

4. O Červené Karkulce (identifikace knihy chyběla)

Jednoho dne maminka poslala Červenou Karkulku za babičkou. Babička byla nemocná a ležela v chaloupce v posteli. Maminka dala Karkulce košík plný dobrot pro babičku. Řekla Karkulce, až půjde lesem, ať se s nikým nevybavuje a jde rovnou za babičkou. Karkulka šla lesem, ale loudala se. Tu si utrhla maliny, tu jahůdky, tu poslouchala zpěv ptáčků... Na cestě ji potkal zlý vlk. Ptal se Karkulky, kam jde a co to nese v košíčku. Karkulka začala vlkovi povídat, že jde za babičkou a nese jí v košíčku bábovku, limonádu a spoustu dalších dobrot.

Morální vzorec chování: Zde se upozorňuje na pěkné rodinné vztahy a starost o své nejbližší. Karkulka zde však porušila hned dvě pravidla, která jí maminka uložila – nevybavovat se s nikým, koho neznáme a jít rovnou za babičkou.

Karkulka šla dál k babičce. Vlk se vydal za ní. Od Karkulky věděl, kde babička bydlí. Byl u babičky dřív jak Karkulka. Babičku sežral, převlékl se za babičku a lehl si místo ní do postele. Čekal až přijde Karkulka. Karkulka přišla a pohlédla na babičku, nemohla ji poznat. Vyptávala se babičky proč má tak velké uši, oči, pusy. Vlk ji sežral a usnul. Kolem chaloupky šel myslivec. Šel navštívit babičku. Našel v posteli místo babičky vlka. Využil toho, že vlk tvrdě spí a rozpáral mu břicho, ze kterého vyběhla Karkulka a babička. Potom spolu všichni naplnili vlkovo břicho kameny. Schovali se za kamny a čekali, až se vlk probudí a bude mít žízeň. Po chvíli se vlk probudil, dostal žízeň a šel se napít do studny. Jeho těžké břicho jej stáhlo do studny, ve které zůstal a už víc neškodil. Karkulka, babička i pan myslivec už se nemuseli vlka bát a měli se dobře.

Morální vzorec chování: Z pohádky plyne pro děti ponaučení – mají poslouchat rodiče, mají plnit, co jim maminky řeknou, jinak špatně dopadnou. Dále na pohádce vidí, že budou-li zlé tak jako vlk, budou potrestány. Budou-li ostatním pomáhat, budou je mít všichni rádi a budou se cítit lépe.

5. Cipísek – Jak vytrestali knížete (Václav Čtvrtek, Pohádky ze čtyř studánek, viz. seznam použité literatury, p. 63)

Kníže chtěl polapit Rumcajse a Cipíska. Zavolal si na pomoc rychtáře, aby mu poradil, jak na ně vyzrát. Chtěli dopadnout Rumcajse a zavřít ho do vězení. A Cipísek by šel s ním. Knížete napadlo, že se přestrojí za zloděje a půjde pozvat Rumcajse, aby s ním šel

krást hrušky do knížecí zahrady. Až bude Rumcajs na stromě, přijde rychtář a zavře Rumcajse za to, že krade hrušky, do vězení. Kníže se převlékl a šel za Rumcajsem. Přišel do jeskyně, kde Rumcajs bydlel. Byl tam i Cipísek a Manka. Rumcajs jej pozval ke stolu. Cipísek si hrál s kamínky a jeden se mu zakutálel ke zlodějovým nohám. Zloděj lákal Rumcajse, ať s ním jde krást hrušky do knížecí zahrady. Cipísek zpod stolu Rumcajsovi pošeptal, že si všiml, že zloděj má na palci zlatou hvězdu, takovou, jako má kníže. Rumcajs řekl, že tedy krást půjde. Rumcajs ještě než odešel, tak se tajně s Cipískem domluvil, co má udělat. Rumcajs s knížetem došli do zahrady, kde byl ukrytý rychtář aby mohl Rumcajse zavřít. Mezi tím si Cipísek nasbíral několik spadných hrušek a schoval se do křoví. Rumcajs přelstil knížete, když mu řekl, že dokáže, aby spadla ta hruška, na kterou si zavolá. A hruška taky spadla. Ale to ji házel Cipísek. Zloděj tomu nemůže uvěřit a chce vidět na vlastní oči, jak do Rumcajs dělá. Vyleze si proto do koruny stromu. A to je znamení pro rychtáře, který si myslel, že ve větvích je Rumcajs. Chytl zloděje – knížete a zavřel ho do vězení. Rumcajs a Cipísek odešli zpátky do lesa, kde je jim nejlíp.

Morální vzorec chování: Z pohádky plyne ponaučení – děti by nikdy neměly vymýšlet pasti na někoho jiného nebo někomu lhát. Každá lež a past bude vždy odhalena a potrestána.

Závěr:

Na základě zjištěných informací vyplynulo, že v analyzovaných pohádkách se objevují morální vzorce chování – například: správné je nelhat, poslouchat rodiče, nebýt zlý na ostatní kolem nás, pomáhat si navzájem... Tyto pohádky jsou vhodné k podpoře a rozvoji morálního vývoje dětí.

Výše uvedené pohádky jsou zajisté vhodným motivačním prvkem a prostředkem při výchově dítěte ke správnému chování. Uvedených pohádek lze využít jako názorné ukázky správného chování a naopak špatného chování.

Je však nutné podotknout, že závěr tohoto výzkumu se vztahuje pouze na pohádky, které jsou v tomto výzkumu uvedeny.

Závěr

Bakalářská práce se věnuje vlivu pohádek na děti předškolního věku. Jelikož jsem odbornou praxi absolvovala v mateřské škole, měla jsem hodně příležitostí s dětmi i učitelkami diskutovat o pohádkách a pozorovat děti například při naslouchání či sledování pohádky.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda si děti v pohádce oblíbí kladné postavy nebo spíše záporné postavy, se kterými postavami se identifikují. Dále jsem se v práci zabývala morálními vzorci chování, které pohádky obsahují. Prostřednictvím rozhovorů s dětmi a analýzou pohádek jsem dospěla k těmto závěrům:

- Děti si v pohádkách oblíbí kladné postavy (zastupující morální chování), záporné postavy (zastupující nemorální chování) je iritují. Na základě tohoto zjištění usuzuji, že jestliže se dětem líbí kladné postavy, líbí se jim i jejich chování. To znamená, že by děti kladné chování těchto postav mohly napodobovat, identifikovat se s oblíbenými postavami - chovat se v souladu s morálními normami. Děti v pohádkách vidí, že kladné jednání je vždy odměněno. Pochvaly a odměny děti vyhledávají, budou tedy chtít napodobovat chování, za které byly i postavy v pohádce odměněny, aby také ony (děti) byly za své „dobré“ chování odměněny.
- Pohádky obsahují morální vzorce chování. Jako některé můžeme jmenovat: pomoc bližnímu, pomoc zvířátkům, chránění přírody, důležitost kamarádství a plno dalších.

Základní poselství pohádek - dobro je odměněno, zlo je potrestáno.

Na základě zjištěných poznatků usuzuji, že pohádky jsou vhodným prvkem ovlivňujícím morální vývoj dítěte správným směrem.

Závěrem je důležité podotknout, že výstupy této práce vypovídají pouze o zkoumané skupině žáků a pohádek zde uváděných.

Bakalářská práce obsahuje údaje, které poukazují na vhodnost pohádky, jako prvku ovlivňujícím morální vývoj dítěte správným směrem. Je však nutné vzít na zřetel, že pohádka je pouze jedním z mnoha faktorů ovlivňujících vývoj dítěte. Výsledné chování dítěte pohádka tedy ovlivňuje jen z několika procent.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá vlivem pohádek na morální vývoj dítěte. Práce je zaměřena na děti v předškolním věku. Zabývá se jejich vývojem, zejména vývojem morálním. Poukazuje na důležitost morálního vývoje vzhledem k začlenění se do společnosti. V textu práce jsou uvedeny způsoby, jak lze morální vývoj dítěte ovlivnit. Jedním z vlivných faktorů mohou být pohádky. Během minulých let, ale i současných, probíhaly spory o pohádku. Pohádka byla na jedné straně vyzvednuta, jako kladně ovlivňující prvek ve výchově dítěte, na druhé straně byla haněna. Jedním z důvodů nedůvěry v pohádku jako prvku, který děti směřuje správným směrem v oblasti morálního jednání, bylo negativní hodnocení krutých prvků v ději pohádky. Pohádka byla pojmenována jako jeden z faktorů, zapříčiňujících nárůst agresivního chování dětí. Bakalářská práce si klade za cíl zjistit, jaké morální vzorce pohádky obsahují a zda si děti předškolního věku, jako vzor chování vybírají v pohádce kladnou nebo zápornou postavu, se kterou postavou se identifikují. Výsledky výzkumu hovoří o pohádce jako vhodném prvku, ovlivňujícím morální vývoj dítěte správným směrem.

Anotace

Bakalářská práce ve své první části charakterizuje předškolní věk, vývojové změny v tomto věku, pojetí pohádky dítětem předškolního věku. Následující kapitola je věnována morálnímu vývoji dítěte, faktorům a metodám, které se podílejí na jeho změnách. Poukazuje na důležitost morálního vývoje vzhledem k začlenění se dítěte do společnosti. Další kapitola pojednává o pohádce, jako jednom z mnoha prvků, které přispívají k ovlivnění morálního vývoje dítěte. Je zde popsán vliv jednání pohádkových postav na chování dítěte. Jednou z podkapitol je také pojednání o využití pohádky jako motivačního prvku v mateřské škole. Závěrečná kapitola popisuje poznatky zjištěné prostřednictvím rozhovorů s dětmi a analýzou textů pohádek. Popisuje průběh výzkumu, použité metody. Obsahuje informace týkající se vlivu pohádkových postav na chování dítěte a pojednává o morálních prvcích, které pohádky obsahují.

Klíčová slova

Metody morálního vývoje, morální vývoj, pohádka, pohádkové postavy, předškolní věk

Annotation

In its first part the bachelor paper characterizes preschool age, developmental changes in this age and interpretation of fairy tales by preschool aged children. Following chapter aims at moral development of a child, factors and methods that participate on developmental changes. It shows the importance of moral development relative to child's inclusion into society. Next chapter talks of fairy tale as one of the items that contributes to the child's moral development. There is described the influence of fairy tale characters behavior to children's behavior. One of the chapters also mentions the usage of fairy tales as motivation factor in preschool education. Last chapter describes information that was collected from personal discussions with children and fairy tales text analyses. Describes progress of research and used methods. Mentions the effects of

fairy tale characters on children behavior and deals with moral elements that are present in fairy tales.

Keywords

Methods of moral development, moral development, fairy tales, fairy tales character, preschool age.

Seznam použité literatury

1. Bettelheim, Bruno. (2000). Za tajemstvím pohádek. Praha: Nakladatelství Lidové noviny
2. Coreth, Emerich. (1994). Co je člověk?. Praha: Zvon
3. Čačka, Otto. (2000). Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace. Brno: Doplněk
4. Černoušek, Michal. (1990). Děti a svět pohádek. Praha: Albatros
5. Čtvrtek, Václav. (1969). Pohádky ze čtyř studánek. Liberec: Severočeské nakladatelství
6. Čtvrtek, Václav. (1974). Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky. Praha: Albatros
7. Dreikurs-Ferguson, Eva. (1993). Adlerovská teorie. Tišnov: Sursum
8. Dvořáková, Jana. (2007). Morální usuzování: vliv hodnot, osobnostních charakteristik a morální identity na řešení a zdůvodnění morálních situací, disertační práce, Brno: Masarykova univerzita
9. Erben, K. J. (1976). Pohádky. Praha: Československý spisovatel
10. Gillernová, Ilona; Buriánek, Jiří. (2006). Základy psychologie, sociologie, základy společenských věd pro střední školy. Praha: Fortuna
11. Matějček, Zdeněk. (2005). Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada
12. Nečasová, M. (2000). Úvod do filosofie etiky v sociální práci. Brno: FSS MM
13. Novotný, J. A. (1987). Krtek ve městě. Praha: Albatros
14. Petrovskij, A. V., a kol. (1977). Vývojová a pedagogická psychologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
15. Říčan, Pavel. (1990). Cesta životem. Praha: Panorama
16. Suchý, Adam. (2007). Mediální zlo - mýty a realita. Praha: Triton
17. Světlý, Jaroslav. (1985). Morálka a současnost. Praha: Horizont
18. Šmahelová, Helena. (1989). Návraty a proměny. Praha: Albatros
19. Vágnerová, Marie. (2000). Vývojová psychologie. Praha: Portál
20. Vyhlídal, Zdeněk. (2004). Klasická pohádka a skutečnost. Olomouc: Matices cyrilometodějská
21. Zeman, Milan. (1991). Teorie literatury pro střední i základní školy. Praha: Fortuna